

الگوهای مدیریت حل تعارض

در جمهوری اسلامی ایران

(با تأکید بر قرآن و سیره معصومین)

کد موضوعی: ۲۶۰

شماره مسلسل: ۱۰۷۳۹

فروردین ماه ۱۳۹۰

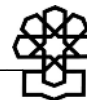
دفتر: مطالعات سیاسی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده	۱
۲	مقدمه	۲
۴	بخش اول - اهمیت و بایسته‌های همگرایی و وحدت کلمه	۴
۵	۱-۱. ضرورت چنگ زدن به ریسمان الهی و وحدت	۵
۶	۱-۲. ضرورت پرهیز از افساد	۶
۶	۱-۳. پرهیز از بغی و گردنکشی	۶
۱۰	بخش دوم - اهمیت حیاتی و بنیادین حل تعارض در اسلام	۱۰
۱۰	۲-۱. تبارشناسی اصلاح ذات‌البین	۱۰
۱۰	۲-۲. ابعاد اصلاح ذات‌البین	۱۰
۱۱	۲-۳. اهمیت و جایگاه اصلاح ذات‌البین	۱۱
۱۱	بخش سوم - زمینه‌ها و ریشه‌های تعارض و منازعه	۱۱
۱۲	۳-۱. سرکشی و لجبازی	۱۲
۱۲	۳-۲. تکبر و خودبزرگ‌بینی	۱۲
۱۳	۳-۳. فریفته شدن به دنیا و دوستی دنیا	۱۳
۱۴	۳-۴. جهل و نادانی	۱۴
۱۴	۳-۵. گناه و ارتکاب نافرمانی خدا	۱۴
۱۴	۳-۶. حسادت	۱۴
۱۵	۳-۷. پیروی از شیطان و وسوسه‌هایش	۱۵
۱۶	۳-۸. سوءظن نسبت به هم و غیبت	۱۶
۱۶	۳-۹. مقابله به مثل نادرست و عدم صبوری در اختلافات	۱۶
۱۷	۳-۱۰. نفاق و دورویی	۱۷
۱۷	۳-۱۱. افراط و تفریط	۱۷
۱۸	۳-۱۲. باندبازی و گروه‌گرایی	۱۸
۱۹	بخش چهارم - تعارض و انواع مدیریت حل آن	۱۹
۱۹	۴-۱. تعریف تعارض	۱۹
۲۰	۴-۲. انواع تعارض	۲۰
۲۰	۴-۳. سطوح تعارض	۲۰
۲۱	۴-۴. مدیریت حل تعارض	۲۱
۲۱	۴-۵. راهبردهای مدیریت تعارض و اختلافات	۲۱

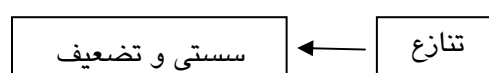
۲۳	۴-۶. فنون حل تعارض
۲۴	۴-۷. سازوکارهای مدیریت حل تعارض در قرآن و اسلام
۲۷	۴-۸. مطالعه سیره برخی از ائمه معصومین (ع) در باب مدیریت حل تعارض
	بخش پنجم - نهادهای قانونی مدیریت حل تعارض در میان نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران
۳۲	براساس قانون اساسی
۳۲	۵-۱. نهاد رهبری و ولایت فقیه
۳۳	۵-۲. مجمع تشخیص مصلحت نظام
۳۴	۵-۳. مجلس شورای اسلامی
۳۵	۵-۴. شورای نگهبان قانون اساسی
۳۵	۵-۵. رئیس‌جمهور
۳۵	۵-۶. شورای عالی امنیت ملی
۳۶	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۹	منابع و مأخذ

الگوهای مدیریت حل تعارض در جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر قرآن و سیره معصومین)

چکیده

یکی از پدیده‌های خطرناک عینی که پیامدهای منفی و سلبی در فرآیند عدم تحقق انسجام فکری، اجماع‌نظر و وحدت کلمه در میان مسئولان - نخبگان و خواص کشور به بار می‌آورد مقوله اختلافات مخرب و تنازعات و تعارض در میان جناح‌های سیاسی و نخبگان جمهوری اسلامی ایران است که در ادوار مختلف در قالب‌ها و اشکال گوناگون بروز و ظهور داشته و دارد. در همین رابطه حضرت امام خمینی (ره) از تفرقه - اختلافات مخرب و تعارض‌های میان مسئولان کشور - به‌مثابه بزرگ‌ترین خطرهای کشور یاد کرده است و اهمیت شایان توجه و حیاتی وحدت کلمه را مکرر متذکر شده‌اند و ریشه بسیاری از کشمکش‌ها و تعارضات را در قالب حدیث شریف (حب الدنيا رأس کل خطیئه) تبیین کرده‌اند به این معنا که منشأ بسیاری از خصومت‌ها و تعارضات ریشه در دوستی دنیا دارد. طبیعی‌ترین و عینی‌ترین نتیجه اختلافات مخرب و تعارض و تنازع تضعیف طرفین اختلاف و از دست رفتن فرصت‌های نیک و ارزشمند برای رشد و تعالی کشور است که خداوند سبحان در قرآن کریم نتیجه تعارض را فشل و سستی مؤمنان قلمداد می‌کند (ولا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم)^۱.

نکته شایان توجهی که در همین رابطه وجود دارد ضرورت حیاتی بررسی روش‌ها، سازوکارها و الگوهای مدیریت حل تعارض است که در این زمینه متأسفانه دچار فقر ادبیاتی مدون و پژوهشی هستیم. نوشتاری که ملاحظه می‌شود کندوکاوی در حوزه الگوهای مدیریت حل تعارض در جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر قرآن کریم و سیره حضرات معصومین (ع) است و امید می‌رود ان‌شاءالله گامی در فرآیند توجه و امعان‌نظر بیشتر به اهمیت مدیریت حل تعارض در جمهوری اسلامی ایران باشد.

مقدمه

مطالعات و بررسی‌ها و همچنین واقعیت‌های عینی در جوامع مختلف بشری حاکی از نقش کلیدی نخبگان و خواص در تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. در ادبیات و آموزه‌های قرآنی، تمدن‌ها، ملل و اقوام گوناگون به نام رهبران، بزرگان و نخبگان و پیشوایان خود نامیده شده‌اند (یوم ندعوا کل اناس بامامهم).^۱

در جمهوری اسلامی ایران به مثابه یک نظام سیاسی مردم‌سالار دینی، نخبگان سیاسی، نخبگان فکری و فرهنگی، نخبگان اقتصادی و نظامیان و کارآفرینان از موقعیت برجسته‌ای برخوردار بوده و نقش بسزایی در تصمیم‌گیری‌های اساسی در ابعاد مختلف ایفا می‌کنند. یکی از مسائل و مشکلات اساسی و بنیادین که پیامدهای سلبی و منفی در پیشرفت و توسعه ملی جمهوری اسلامی ایران ایفا کرده و می‌کند، مقوله اختلافات، تعارض‌ها، کشمکش‌ها و مجادلات قهرآمیز در میان خواص و نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران است که در برخی موارد زمینه‌ساز بحران‌های اجتماعی، سیاسی شده و بعضاً امنیت داخلی و امنیت ملی کشور را به مخاطره انداخته است. امام خمینی (ره) بنیانگذار عظیم‌الشأن جمهوری اسلامی و رهبر فقید انقلاب اسلامی بر مبنای آموزه‌های توحیدی و تجارب تاریخی تأکیدیات ویژه‌ای مبنی بر لزوم پرهیز دولتمردان - تصمیم‌گیران و نخبگان سیاسی کشور از اختلافات و منازعات خصومت‌آمیز داشتند و پیشرفت و ترقی و استقلال کشور و رمز پیروزی انقلاب اسلامی و استمرار آن را در پرتو تحقق وحدت کلمه، وفاق و همبستگی و پرهیز از تعارض و کشمکش‌های مخرب می‌دانستند که عمدتاً ریشه در دوستی دنیا «حب‌الدنیا رأس کل خطیئه» منیت، خودخواهی، تکبر، ترجیح منافع فردی و گروهی بر منافع جمعی و ملی و بعضاً در برداشت‌ها و تفاسیر مختلف از جمهوری اسلامی و روش‌های مختلف مدیریت کشور دارد. برای مثال چند نمونه از توصیه‌های درخشان و حکیمانه امام راحل (ره) در این رابطه عبارتند از:

- رؤسا و دولتمردان بیدار شوند، مخاصمه را ترک کنند، این منظره‌ها را ببینند و دست از

مخاصمات بردارند و آتش بس کنند.^۲

- خودمان بریزیم به جان خودمان چه خواهد شد؟ مجلس با دولت مخالف، دولت با مجلس

مخالف، اینها چه خواهد شد؟^۳

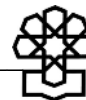
امام خمینی (ره) در وصیتنامه حکمت‌آمیز الهی، سیاسی و تاریخی‌اش همگان را به وحدت کلمه

و پرهیز جدی از تفرقه و تعارض دعوت می‌کند:

۱. سوره اسراء، آیه ۷۱.

۲. صحیفه نور، ج ۱۳، ۱۳۷۰، ص ۲۳۵.

۳. همان، ص ۲۱۴.

بی‌تردید رمز بقای انقلاب اسلامی همان رمز پیروزی است و رمز پیروزی را ملت می‌داند. نسل‌های آینده در تاریخ خواهند خواند که دو رکن اصلی آن: انگیزه الهی و مقصد عالی حکومت اسلامی و اجتماع ملت در سراسر کشور با وحدت کلمه برای همان انگیزه و مقصد است. اینجانب به همه نسل‌های حاضر و آینده وصیت می‌کنم که اگر بخواهید اسلام و حکومت الله برقرار باشد و دست استعمار و استعمارگران خارج و داخل از کشور قطع شود، این انگیزه الهی را که خداوند متعال در قرآن کریم بر آن سفارش فرموده است از دست ندهید و در مقابل این انگیزه که رمز پیروزی و بقای آن است، فراموشی هدف و تفرقه و اختلاف است.

... امروزه و در آتیه نیز آنچه بر ملت ایران و مسلمانان جهان باید مطرح باشد و اهمیت آن را در نظر گیرند خنثی کردن تبلیغات تفرقه‌افکن خانه‌برانداز است. توصیه اینجانب به مسلمین مخصوصاً ایرانیان به‌ویژه در عصر حاضر آن است که در مقابل این توطئه‌ها عکس‌العمل نشان داده و به انسجام و وحدت خود به هر راه ممکن افزایش دهند و کفار و منافقان را مأیوس نمایند.^۱

در کنار مسئله تعارض‌ها و اختلاف داخلی در میان نخبگان سیاسی و خواص در جمهوری اسلامی ایران مقوله سازوکارها و مکانیسم‌های حل تعارض و به بیان دقیق‌تر مدیریت حل تعارض بسیار حائز اهمیت و شایان توجه است که امام راحل (ره) با هوشمندی و حسن فراست بسزایی با پیش‌بینی‌های ساختاری و سازماندهی حکیمانه نظام جمهوری اسلامی ایران در قالب قوانین و مقررات و لزوم پیروی از قانون و نهادهایی مانند ولایت فقیه، شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام و بهره‌گیری از مدل‌ها و الگوهای عقلانی و خردمندانه در حل‌وفصل اختلافات و منازعات نخبگان درون حاکمیت و جریان‌های معتقد به قانون اساسی و نظام جمهوری اسلامی ایران به مدیریت حل تعارض پرداخته و سیره درخشانی از تدبیر و خردمندی را در تاریخ به یادگار گذاشتند امعان‌نظر در سیره امام خمینی (ره) بیانگر این واقعیت ارزشمند است که آن فقیه والامقام با درک عمیق و ژرف آموزه‌های نورانی قرآن کریم و سیره پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) برای حل‌وفصل تعارض‌ها، کشمکش و اختلافات نخبگان سیاسی و جناح‌های مختلف درون نظام به موارد زیر اهتمام جدی داشتند:

۱. توصیه و تأکید عمیق بر پرهیز از تکبر و دنیاطلبی (حب الدنیا) و رعایت تقوای الهی و ساده‌زیستی در میان نخبگان سیاسی و خواص،
۲. انتخاب حکم و گروه داوری برای حل‌وفصل منازعات و اختلافات که مصادیق متعددی در این زمینه وجود دارد،

۱. امام خمینی (ره)، وصیتنامه الهی - سیاسی.

۳. ارجاع دادن اطراف و طرفین تعارض به قانون و نهادها و مجاری قانونی مانند نهاد شورای نگهبان، مجمع تشخیص مصلحت نظام،

۴ بهره‌گیری از وظایف و اختیارات ولایت فقیه و داوری حکیمانه مبتنی بر عدالت و انصاف. روش‌ها و سازوکارهای فوق‌الذکر در دوران ولایت و رهبری با برکت مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (دامت برکاته) فرزند برومند و خلف شایسته امام خمینی (ره) با ابعاد متفاوتی نیز کمابیش مشهود و شایان توجه است که چند نمونه از آن بیان می‌شود:

۱. عده‌ای درحال آتش‌افروزی‌های سیاسی میان جناح‌ها و عناصر مختلف جناح‌ها هستند و مقابله با این تحرکات، از مصادیق بارز تقوای الهی است.^۱

۲. اتحاد و همدلی مسئولان کشور یک فریضه است و تعمّد در مخالفت با آن، به‌خصوص در سطوح بالا خلاف شرع است.^۲

۳. برای یک ملت هیچ عاملی مضرتر از اختلاف و تفرقه نیست. سَم مهلك برای ملت‌ها و تمدن‌ها و انقلاب‌ها، اختلاف است. اگر بهترین ملت‌ها دچار اختلاف و دودستگی شوند، همه نیروهای حیاتی خودشان نه‌تنها از بین می‌رود، بلکه در جهت ویرانی کشور به‌کار می‌افتد.^۳

نوشتاری که ملاحظه می‌شود پویشی علمی به‌منظور توصیف و تحلیل ضرورت‌ها و اهمیت وحدت کلمه، وفاق و انسجام که از شاخص‌های مهم عقلانیت و خردمندی و ضرورت پرهیز از تعارض‌های خصومت‌آمیز و همچنین بهره‌گیری از سازوکارها و مکانیسم‌های حل تعارض و الگوها و مدل‌های مختلف مدیریت حل تعارض است که امعان‌نظر در آنها می‌تواند نقش سازنده و مهمی در ارتقای سطح وحدت کلمه، همبستگی، وفاق، انسجام فکری و اجماع‌نظر و در نتیجه افزایش سرمایه اجتماعی و مشروعیت نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران داشته باشد و نظام جمهوری اسلامی ایران که منادی وحدت در جهان اسلام می‌باشد، با حل‌وفصل هوشمندانه تعارض‌های داخلی خود می‌تواند به الگویی مناسب برای جهان اسلام و برای سایر نظام‌های سیاسی دنیا تبدیل شود.

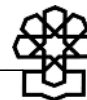
بخش اول - اهمیت و بایسته‌های همگرایی و وحدت کلمه

وحدت، همگرایی، انسجام و همبستگی ملی از مهمترین متغیرهای قدرت ملی محسوب می‌شود. وحدت و همگرایی در جامعه توحیدی پیش از آنکه دستوری و حیاتی باشد امری عقلانی است و

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، بیانات ۱۳۸۹/۵/۲۹.

۲. همان.

۳. آیت‌الله خامنه‌ای، شعاعی از نیراعظم (ص)، ص ۲۴۴، ۱۳۸۵.

پیش از آنکه مطلوبی دینی باشد ضرورتی عینی است.^۱

امعان نظر در قرآن کریم این صحیفه حیاتبخش و نورگستر و سیره انسان ساز پیامبر عظیم الشان اسلام حضرت محمد (ص) و همچنین سیره درخشان حضرات ائمه معصومین (ع) حاکی از اهمیت و جایگاه رفیع انسجام، وحدت کلمه، همگرایی و جلوگیری از تعارضها و منازعات و شقاق و تفرقه در میان امت اسلامی و مسلمانان است.

قرآن کریم به اشکال مختلف اهمیت حیاتی پرهیز از تعارض و تنازع و کشمکش در میان مسلمانان و مؤمنان و ضرورت مؤدت، دوستی و انسجام را مورد تأکید جدی قرار می‌دهد و خداوند سبحان در دسته‌ای از آیات، مؤمنان را به چنگ زدن به ریسمان الهی و پرهیز از تفرقه و جدایی، تعارض و تنازع، فساد، بغی و سرکشی دعوت می‌کند که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود.

۱-۱. ضرورت چنگ زدن به ریسمان الهی و وحدت

«واعتصموا بحبل الله جميعا و لا تفرقوا و اذكروا نعمت الله عليكم ان كنتم اعداء فالف بين قلوبكم فاصبحت بنعمته اخواناً و كنتم على شفا حفرة من النار فانقذكم منها، كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تهتدون».^۲

ای مؤمنان همگی به ریسمان الهی چنگ زده و به راههای متفرق و پراکنده نروید و یاد کنید از نعمت الهی که شما با همدیگر دشمن بودید و خداوند میان دل‌های شما مهربانی و الفت قرار داد و به لطف الهی با همدیگر برادر شدید و یاد آورید زمانی را که در پرتگاه آتش بودید و خداوند شما را نجات داد اینچنین خداوند نشانه‌های خودش را برای شما روشن می‌کند شاید هدایت شوید. مفسران بزرگوار قرآن کریم تفاسیر مختلفی از «حبل الله» داشته‌اند، ابوالفتوح رازی در مورد حبل الله آن را کنایت از دین و عهد و امانت و مؤدت خویش و قرابت و اصل آن سبب باشد که به خیری برسند، قلمداد می‌کند.^۳ فخر رازی حبل را هر خیری که بتوان به آن متوسل شد قلمداد می‌کند.^۴

ملاحسن فیض کاشانی (ره) در شرح نهج البلاغه اش مصداق حبل الله را علی (ع) قلمداد می‌کند^۵ در مجموع مفسران چهار نظریه را در خصوص حبل الله مطرح کرده‌اند:

۱. منظور از حبل الله سنت و جماعت است.

۲. منظور از حبل الله دین الهی و اسلام است.

۳. منظور از حبل الله قرآن کریم است.

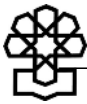
۱. ر ک به: وطن دوست، ۱۳۸۸، منصورنژاد، ۱۳۸۷.

۲. سوره آل عمران، آیه ۱۰۳.

۳. ابوالفتوح رازی، تفسیر روض الجنان، ۱۳۵۲.

۴. فخر رازی، تفسیر کبیر، ج ۹، ۱۳۸۳.

۵. شرح نهج البلاغه، ج ۲، ص ۳۶، علامه مجلسی ره. در جلد ۳۶ بحار الانوار صفحه ۱۶ نیز به این موضوع اشارت دارد.

۴. منظور از حبل‌الله اهل بیت (ع) به‌ویژه حضرت علی (ع) است.

و از امام صادق (ع) منقول است که نحن حبل‌الله الذی قال الله تعالی و اعتصموا به حبل‌الله
جمعياً و از امام باقر (ع) نقل شده است: آل محمد (ص) هم حبل‌الله الذی امر بالاعتصام به فقال:
واعتصموا به حبل‌الله جمعياً

- و لا تكونوا كالذین تفرقوا و اختلفوا من بعد ما جاءهم البینات و اولئک لهم عذاب عظیم.^۱
مانند کسانی نباشید که تفرقه پیدا کرده و پس از آمدن آیات روشن برایشان به اختلاف با
همدیگر پرداختند و برای آنان عذاب بزرگی در راه است.

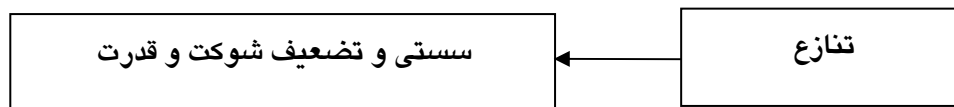
- اطیعوا الله و رسوله و لا تنازعوا فتفشلوا و تذهب ریحکم و اصبروا ان الله مع الصابرين.^۲
خداوند و پیامبرش را اطاعت کنید و با همدیگر منازعه و کشمکش نکنید که سست شده و
عظمت و شکوه شما از بین می‌رود و در این راه صبر و پایداری کنید که خداوند با صابران است. از
آیات فوق نتایج مهم و اساسی زیر استنباط می‌شود:

۱. ضرورت اتحاد و وحدت و چنگ زدن به ریسمان الهی

۲. یاد آوردن نعمت الهی محبت در میان برادران و رها شدن از آتش و پرتگاه هلاکت

۳. نتیجه منطقی تعارض و نزاع سستی و زوال شوکت و قدرت است

۴. ضرورت و اهمیت پایداری و صبر در مسیر عدم تنازع و تعارض.

۱-۲. ضرورت پرهیز از افساد

- و لا تفسدوا فی الارض بعد اصلاحها و ادعوه خوفاً و طمعاً ان رحمة الله قریب من المحسنین.^۳
روی زمین پس از اصلاح فساد نکنید و خدای را با امید و ترس بخوانید که همانا رحمت خدای به
نیکوکاران نزدیک است.

۱-۳. پرهیز از بغی و گردنکشی

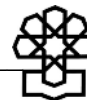
- ان الله یأمر بالعدل و الاحسان و ایفاء ذی القربی و ینهی عن الفحشاء و المنکر و البغی یعظکم لعلکم تذكرون.^۴

۱. سوره آل عمران، آیه ۱۰۵.

۲. سوره انفال، آیه ۶.

۳. سوره اعراف، آیه ۵۶.

۴. سوره نحل، آیه ۹۰.

به تأکید خدا به عدل و نیکی و اعطا به نزدیکان و خویشان فرمان می‌دهد و از فحشا و پلیدی و گردنکشی نهی می‌کند، خدای شما را پند می‌دهد شاید پند پذیرید.

۱. در دسته‌ای از آیات خداوند سبحانه مسلمانان را به دوستی، مودت و برادری و حل اختلاف در میانشان و صلح و تعاون دعوت می‌کند.

- و ان طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فاصلحوا بینهما فان بغت احدهما علی الاخری فقاتلوا التی تبغی حتی تقیء الی امرالله فان فأت فاصلحوا بینهما بالعدل و اقسطوا ان الله یحب المقسطین.^۱

- انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بین اخویکم و اتقوا الله لعلکم ترحمون.^۲

به راستی مؤمنان برادرند پس میان برادران خود اصلاح برقرار کنید و در این راه تقوای الهی پیشه نمایید شاید مورد رحمت خدا قرار گیرید.

- نتایج حاصله از آیات فوق الذکر:

۱. ضرورت برقراری صلح در میان دو گروه متعارض از مؤمنان،

۲. ضرورت برخورد با گروه مؤمن سرکش تا زمانی که به فرمان خدا گردن نهد،

۳. برادر بودن مؤمنان و ضرورت برقراری صلح و آرامش در میان برادران.

- یا ایها الذین آمنوا ادخلوا فی السلم کافه ولا تتبعوا خطوات الشیطان انه لکم عدو مبین.^۳

ای کسانی که ایمان آوردید همگی به صلح و آرامش و پیروی از خدا وارد شوید و از گام‌های شیطان پیروی نکنید که به‌درستی شیطان دشمن آشکاری برای شما می‌باشد.

- یا ایها الذین آمنوا اصبروا و صابروا و رابطوا و اتقوا الله لعلکم تفلحون.^۴

ای کسانی که ایمان آوردید صبوری کنید و صبر را به همدیگر سفارش کنید و از همدیگر مراقبت نموده و از خدا پروا کنید باشد که رستگار شوید.

- تعاونوا علی البرّ والتقوی و لاتعاونوا علی الاثم و العدوان.^۵

ای مؤمنان در راه نیکی و تقوا با هم همکاری کنید و در گناه و تجاوز همکاری نکنید.

۲. برخی از آیات شریفه قرآن مسلمانان و مؤمنان را از دوستی، همکاری و اعتماد به مشرکان و کفار برحذر داشته و آنان را به مجاهدت و مبارزه با دشمنان اسلام فرا می‌خواند.

- محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم.^۶

۱. سوره حجرات، آیه ۹.

۲. همان، آیه ۱۰.

۳. سوره بقره، آیه ۲۰۸.

۴. سوره آل عمران، آیه ۲۰۰.

۵. سوره مائده، آیه ۲.

۶. سوره فتح، آیه ۴۹.

پیامبر (ص) و کسانی که با او هستند در برابر کفار سخت و شدید و در میان خودشان مهربان هستند.

- فقاتلوا ائمة الكفر،^۱ با پیشوایان کفر نبرد کنید.

- فقاتلوا المشركين،^۲ با مشرکان نبرد کنید.

- فقاتلوا اولياء الشيطان،^۳ با دوستان شیطان نبرد کنید.

۳. در ضرورت حیاتی وحدت و پرهیز از تعارض و شکاف در میان امت اسلامی داستان حضرت موسی (ع) هارون و سامری شایان توجه است پس از عزیمت حضرت موسی (ع) به کوه طور، سامری از خلأ عدم حضور حضرت در میان بنی اسرائیل سوءاستفاده کرده و زمینه ساز فتنه‌ای عمیق در میان بنی اسرائیل شد و هارون (ع) برای جلوگیری از تعمیق فتنه و شکاف و تفرقه بیشتر منتظر بازگشت موسی (ع) شد.

قال يا هارون ما منعك ان رأيتهم ضلوا، الا تتبعن، افعصيت امرى؟ قال يابن أم لا تأخذ بلحيتي و لا برأسى انى خشيت ان تقول فرقت بين بنى اسرائيل و لم ترقب قولى.^۴

موسی گفت ای هارون وقتی دیدی آنان گمراه شدند چه مانع شد که از من پیروی نکنی؟ آیا از دستور من سرپیچی کردی؟ هارون گفت ای پسر مادرم ریش و سر مگیر (یقه‌ام را مگیر) از آن ترسیدم که بگویی در میان بنی اسرائیل تفرقه و شکاف انداختی و سخن مرا رعایت نکردی.

نکته بسیار مهم و اساسی در این واقعه اهمیت حفظ وحدت و یکپارچگی جامعه و مردم بوده است که جهت و دلیل محکمی برای هارون در برابر برادرش حضرت موسی (ع) می‌باشد.

۴. اشکال و انواع تعارض: در یک جامعه اسلامی بر مبنای آموزه‌های قرآنی خصومت و تعارض در اشکال و سطوح مختلفی به وقوع می‌پیوندد که در یک تقسیم‌بندی کلان چهار سطح از تعارض قابل احصا می‌باشد که عبارتند از:

اول - تعارض میان مؤمنان با همدیگر

اگر دو گروه از مؤمنان با همدیگر جنگیدند میان آنان صلح برقرار نمایید پس اگر یکی از آن دو گروه در حق گروه دیگر ستم نمود با او بجنگید تا به فرمان خدا گردن نهد، پس اگر بازگشت میان آنان با عدالت صلح برقرار نموده و به قسط عمل کنید همانا خداوند برپاکنندگان قسط را دوست می‌دارد.^۵

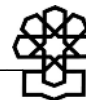
۱. سوره توبه، آیه ۱۲.

۲. سوره توبه، آیه ۴۶.

۳. سوره نساء، آیه ۷۶.

۴. سوره طه، آیات ۹۲-۹۳.

۵. سوره حجرات، آیه ۹.

نتیجه‌گیری

۱. ضرورت برقراری صلح میان دو گروه متعارض از مؤمنان،
۲. ضرورت برخورد با گروه مؤمن سرکش برای پذیرش فرمان الهی،
۳. برقراری صلح با تأکید بر عدالت و قسط.

دوم - تعارض میان مسلمانان با اهل کتاب

بگو ای اهل کتاب (برای رفع اختلاف) بیایید حول محور سخن مشترکی که میان ما و شما وجود دارد تفاهم کنیم و آن این است که جز خدا کسی را نپرستیم و هیچ‌کدام از ما بعضی دیگر را جز خدا به ربوبیت قبول نکند.^۱

نتیجه‌گیری

در حالت تعارض و اختلاف میان مسلمانان با اهل کتاب یکی از روش‌های حل تعارض تأکید بر مشترکات و موارد مورد اتفاق است.

سوم - تعارض میان مسلمانان با کفار و مشرکان

در این حالت قرآن تأکید بر سختگیری بر کفار و مشرکان دارد.

- محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم.^۲

- فقاتلوا المشرکین،^۳ با مشرکان نبرد کنید.

چهارم - تعارض میان مؤمنان و منافقان

در این حالت نیز قرآن بر سختگیری بر منافقان تأکید دارد و در صورت عدم تمکین در برابر مؤمنان و خودداری از فتنه‌گری برخورد قاطعانه با آنان را ضروری می‌داند.

آیات ۴۵ الی ۷۰ سوره مبارکه توبه به خصوصیات و روش‌ها و رفتارهای منافقین اختصاص

دارد و خداوند در پایان دستور مبارزه با آنان را با شدت هرچه تمام‌تر صادر می‌نماید:

- یا ایها النبی جاهد الکفار والمنافقین واغلظ علیهم و مأویهم جهنم و بس المصیر.^۴

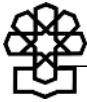
ای پیامبر با کافران و منافقان جهاد و مبارزه کن و بر آنان سختگیری کن جایگاه آنان در دوزخ است که بد منزلگاهی است.

۱. سوره آل عمران، آیه ۶۴.

۲. سوره فتح، آیه ۴۹.

۳. سوره توبه، آیه ۴۶.

۴. همان، آیه ۷۲.

بخش دوم - اهمیت حیاتی و بنیادین حل تعارض در اسلام

دقت در قرآن کریم و سیره درخشان پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع) حاکی از این واقعیت گران سنگ است که حل تعارض و برطرف کردن اختلافات و خصومت و دشمنی در جامعه اسلامی از اولویتهای مهم و اساسی برنامه های اسلام و قرآن می باشد که در پرتو آن مجد، عظمت، اقتدار و شوکت جامعه اسلامی و مسلمانان تأمین می شود و در غیر این حالت، اختلاف، تفرقه و خصومت باعث زوال اقتدار، عظمت و شوکت مسلمانان و جامعه اسلامی خواهد شد که متأسفانه تاریخ جوامع اسلامی مجد مشحون از تفرقه، جدال و منازعات ویرانگر بوده و یکی از دلایل مهم عقب ماندگی جوامع اسلامی همین تعارضات و منازعات غیرعقلانی و ویرانگر در میان رهبران، خواص، مسئولان و پیشوایان غیرمعصوم آنها بوده است.

در آموزه های قرآنی یکی از کلیدواژه های بسیار ارزشمند در حوزه حل تعارض، اصلاح ذات البین است که در این مجال به تبارشناسی و برخی از ابعاد آن اشاره می شود:

۱-۲. تبارشناسی اصلاح ذات البین

اصلاح ذات البین عبارت از صلح، سازش و از یاد بردن رنجش و سازگاری و آشتی پس از قهر است. ذات به معنای بنیه و اساس است، بین حالت پیوند میان افراد و اصلاح ذات البین استوارسازی پیوندهای ذاتی و اجتماعی است.^۱

اصلاح ذات البین در مقابل افساد ذات البین است و افساد ذات البین نشان دهنده پیدایش تفرقه، دشمنی، تنازع و شکاف میان مردم است و اصلاح و حل اختلاف، تعارض، تنازع و دوگانگی و نزدیک کردن دلها و قلبها به یکدیگر است.^۲

۲-۲. ابعاد اصلاح ذات البین

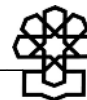
امعان نظر در قرآن و احادیث مأثوره حضرات ائمه اطهار (ع) بیانگر فراگیری، شمول و گستره شایان توجه مقوله اصلاح ذات البین در میان امت اسلامی، مسلمانان، مؤمنان، گروه های مختلف اجتماعی و... است. ابعاد و شمول اصلاح ذات البین به اعتبارهای گوناگون قابل دسته بندی است که

در زیر به برخی از ابعاد مهم آن اشاره می شود:

- حل تعارض و اصلاح در میان فرد با فرد،

۱. ر ک به: طبرسی، مجمع البیان، تفسیر القرآن، ج ۳، جزء ۱۰۱.

۲. ر ک به: نبوی، اصلاح ذات البین در فرهنگ دینی فصلنامه حوزه.

- حل تعارض و اصلاح در میان افراد و گروه‌ها با افراد و گروه‌ها،
- حل تعارض و اصلاح در میان اقوام و طوائف گوناگون،
- حل تعارض و اصلاح در میان خواص و نخبگان با همدیگر،
- حل تعارض و اصلاح در میان قوای مختلف مانند مجریه، قضائیه، مقننه و سازمان‌های اجرایی دولت اسلامی،
- حل تعارض و اختلاف در میان دولت‌ها و ملل مختلف اسلامی.

۲-۳. اهمیت و جایگاه اصلاح ذات‌البین

- در قرآن کریم اهمیت و ضرورت اصلاح و حل اختلاف در میان برادران مسلمان مورد تأکید جدی قرار گرفته است: فاتقوا الله و اصلحوا ذات بینکم و اطیعوا الله و رسوله ان کنتم مؤمنین.^۱ تقوا پیشه نمایید و در میان خود آنان صلح و آشتی برقرار کنید.
- حضرت علی (ع) در وصیت مبارکش به نقل از پیامبر اکرم (ص) آورده است:
اوصیکما و جمیع ولدی و اهلی و من بلغ کتابی بتقوی الله و نظم امرکم و صلاح ذات بینکم فانی سمعت جدکما (ص) یقول: صلاح ذات البین افضل من عامه الصلاة و الصیام.
شما و تمام فرزندان خانواده و کسانی که نامه من به آنها می‌رسد را وصیت می‌کنم به ۱. تقوای الهی و نظم در کارها ۳. آشتی و صلح در میان خود و به درستی از جد بزرگوارتان پیامبر اکرم (ص) شنیدم که می‌فرمود: برقراری آشتی و صلح در میان افراد برتر از یک سال نماز و روزه است.^۲
- امام صادق (ع): صدقه یحبها الله اصلاح بین الناس از تفاسدوا و تقارب بینهم اذا تباعدوا.
صدقه و نیکی که خداوند آن را دوست می‌دارد عبارت است از برقراری آشتی و صلح در میان مردم هنگامی که تعارض و فساد میان آنان به وجود می‌آید و همچنین نزدیک کردن آنان به همدیگر به هنگامی است که از همدیگر دور شده و تفرقه میان آنان پدید می‌آید.^۳

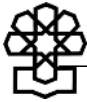
بخش سوم - زمینه‌ها و ریشه‌های تعارض و منازعه

بررسی آموزه‌های توحیدی قرآن کریم و روایت وارده (از ناحیه ائمه معصومین (ع) بیانگر ابعاد شایان توجهی از زمینه‌های تعارض و منازعه در میان انسان‌ها، گروه‌ها، طوائف و دولت‌ها و ملت‌ها می‌باشد که در این میان خداوند سبحان با شناخت دقیق ابعاد روان‌شناختی انسان‌ها، تمایلات،

۱. سوره انفال، آیه ۱۱.

۲. شهیدی، نهج‌البلاغه، نامه ۴۷ و ۳۲۱.

۳. اصول کافی، کلینی، ج ۲.

گرایش‌ها و نیازهای فراگیر و گسترده انسان‌ها و ابعاد جامعه‌شناختی و تعاملی گروه‌ها، طوائف و ملل و دولت‌ها و تنوع‌های گوناگون به زیبایی و حکمت به ترسیم زمینه‌ها و عوامل مؤثر در بروز تعارض و منازعات پرداخته است که در این مجال به بخش‌هایی از آن اشاره می‌شود:

۱-۳. سرکشی و لجبازی

قرآن با زیبایی هرچه تمام‌تر یکی از علل تعارض و اختلاف در امور مختلف را سرکشی و لجبازی انسان‌ها و گروه‌ها در مقابل دلایل آشکار و روشن و حقیقت قلمداد می‌کند و این علت شاید شایع‌ترین علت‌ها در حوزه بروز تعارض‌ها و اختلافات باشد در همین رابطه قرآن می‌فرماید:

كان الناس امة واحدة فبعث الله النبيين مبشرين ومنذرين و انزل معهم الكتاب بالحق ليحكم بين الناس فيها اختلفوا فيه و ما اختلف فيه الا الذين اوتوه من بعد ما جائتهم البينات بغيا بينهم.^۱
مردمان امت واحد بودند پس خداوند انبیا را برای بشارت و انذار دادن برای آنان مبعوث نمود و با آنان کتاب را به حق فرستاد تا در میان آنان درباره اختلافاتی که دارند داوری نمایند و اختلاف نکردند مگر همان کسانی که بغی و سرکشی نمودند پس از آنکه دلایل آشکار برایشان آمده بود.

علامه طباطبایی (ره) در تفسیر المیزان آورده‌اند: اختلاف قبل از علم، اختلاف فطری و ضروری و طبیعی است و سرچشمه آن اختلاف سواد انسان‌هاست که منجر به اختلاف احساسات و ادراکات و احوال است و این اختلاف منتهی به اختلاف اغراض و مقاصد آنان است و این اختلاف خود سبب اختلاف در افعال و اعمال می‌شود و همین اختلاف است که سرانجام آن اختلال نظام اجتماع است و برای رفع این اختلاف بشر نیازمند به وحی انبیاست، اما اختلاف دیگر بعد از آمدن دین و کتاب پیدا می‌شود که اختلاف بعد از علم است که آن را حاملان دین به وجود آوردند که در واقع منشأ و سرچشمه این اختلاف بغی و ستم است نه فطرت.^۲

۲-۳. تکبر و خودبزرگ‌بینی

یکی دیگر از ریشه‌ها و منابع اصلی اختلاف خودبزرگ‌بینی - تکبر و خودخواهی است که در ادبیات قرآنی در قالب مقایسه خود و دیگران به‌ویژه در داستان سرکشی شیطان و ابلیس از سجده به انسان به زیبایی هر چه تمام‌تر بیان شده است:

- فاذا سويته و نفخت فيه من رحي فقعو لاه ساجدين، فسجد الملائكة كلهم اجمعون، الا ابليس استكبر و كان من الكافرين، قال يا ابليس ما منعك ان تسجد لما خلقت بيدي استكبرت ام كنت

۱. سوره بقره، آیه ۲۱۳.

۲. المیزان، ج ۲، صص ۱۲۱-۱۲۲.

من العالین، قال انا خیر منه خلقتنی من نار و خلقته من طین.^۱
در آیات مزبور استکبار و طلب بزرگی و سرکشی و برتری‌جویی علت سرپیچی از فرمان خداوند و اختلاف قلمداد شده است و در داستان حضرت موسی (ع) و فرعون یکی از دلایل مهم اختلاف فرعون و سرپیچی‌اش از حق و آیات الهی را استکبار و خودبزرگ‌بینی فرعون قلمداد می‌کند.
واستکبر هو و جنوده فی الارض بغير الحق و ظنوا انهم الینا لایرجعون.^۲

۳-۳. فریفته شدن به دنیا و دوستی دنیا

در آموزه‌ها و ادبیات توحیدی ریشه بسیاری از مشکلات، انحرافات، تنازعات و اختلافات به دوستی دنیا و فریفته شدن و مغرور شدن به دنیا و زخارف مادی می‌باشد.
در سوره مبارکه آل عمران در ادامه داستان جنگ میان دو گروه مؤمن و کافر آمده است:
زین للناس حب الشهوات من النساء و البنین و القناطیر المقتطرة من الذهب و الفضة و الخیل المسمومة و الانعام و الحرث ذلك متاع الحیوه الدنیا و الله عنده حسن المآب.^۳
امعان‌نظر در آیه فوق‌الذکر حاکی از ابعاد مختلف زیبایی‌های زودگذر و ناپایدار دنیوی است که انسان را واله و دچار غرور و غفلت می‌نماید که از ویژگی‌های کافران می‌باشد.
و در سوره مبارکه قصص آمده است: تلك الدار الاخرة نجعلها للذین لایریدون فی الارض علوا و لا فساداً و العاقبه للمتقین.^۴
این سرای آخرت را برای کسانی قرار می‌دهیم که در روی زمین اراده برتری‌جویی و فساد ندارند و عاقبت نیک از برای پرهیزگاران است.

و از حضرت علی (ع) نقل شده است: حب الدنیا رأس کل خطیئه.^۵

محبت و دوستی دنیا سرچشمه همه بدی‌هاست.

در همین رابطه از حضرت نقل شده است:

حب الدنیا رأس الفتن و اصل المحن

دنیا دوستی سرآغاز فتنه‌ها و رنج‌هاست.^۶

۱. سوره ص، آیات ۷۲-۷۶.

۲. سوره قصص، آیه ۳۹.

۳. سوره آل عمران، آیه ۱۴.

۴. سوره قصص، آیه ۸۳.

۵. غررالحکم ۱۴۲.

۶. همان، ۴۸۷۰.

۳-۴. جهل و نادانی

یکی دیگر از ریشه‌های مهم اختلاف و تنازع جهالت و نادانی اطراف تعارض و یا حداقل یکی از طرفین منازعه است که این موضوع در داستان نصب انسان به منزله خلیفه و سؤال فرشتگان از خداوند سبحان به زیبایی به تصویر کشیده شده است:

و ان قال ربك للملائكة اني جاعل في الارض خليفة قالوا اتجعل فيها من يفسد فيها و يفسك الدماء و نحن نسبح بحمدك و نقديس لك قال اني اعلم ما لا تعلمون.^۱

و در روایات ارزشمندی از ائمه معصومین (ع) جهل در مقابل عقل به‌کار رفته است و در فرهنگ دینی، عقل بزرگ‌ترین مخلوق الهی است و در روایت بسیار عمیق و حکیمانه‌ای که از امام صادق (ع) که در قالب کتاب العقل و الجهل آمده است سپاهیان و لشگریانی برای عقل و جهل شمارش شده است که تأمل در آن بسیار مهم و حیاتی است.^۲

۳-۵. گناه و ارتکاب نافرمانی خدا

در آموزه‌های قرآنی یکی دیگر از زمینه‌های اختلاف و تعارض، مقوله ارتکاب گناه و نافرمانی از طاعت خداوند و رسول اکرم (ص) است - گناه و ارتکاب ذنوب زمینه‌ای برای غفلت و عدم ادراک جمال حقیقت بوده و از عوامل مؤثر در پیدایش تعارض و اختلاف محسوب می‌شود - سوره مبارکه انفال در آیات (۴۱-۵۴) ریشه فلاکت و بدبختی کافران و مشرکان و تباهی قوم فرعون را در گناهان آنان تلقی کرده است. یکی دیگر از پیامدهای گناه در بلندمدت تمسخر و تکذیب آیات و نشانه‌های الهی است.

- ثم كان عاقبة الذين اساء والسواي ان كذبوا بايات الله و كانوا بها يستهزؤن.^۳

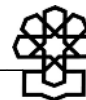
۳-۶. حسادت

یکی دیگر از عوامل بروز اختلاف و تعارض‌ها که در ابعاد فردی و اجتماعی بروز و ظهور پیدا می‌کند پدیده حسادت است که سرمنشأ روان‌شناختی دارد. در قرآن کریم در داستان آفرینش حضرت آدم (ع) و دستور خدا به فرشتگان برای سجده بر او شیطان به‌دلیل غرور و حسادت سجده نمی‌کند و در سوره مبارکه نساء آیه ۵۴ علت عدم ایمان آوردن بسیاری از مشرکان و کفار به پیامبر اکرم (ص) و اختلاف با آن حضرت را حسادت قلمداد می‌کند:

۱. سوره بقره، آیه ۳۰.

۲. ر ک به: امام خمینی (ره)، شرح حدیث جنود عقل و جهل.

۳. سوره روم، آیه ۱۰.

ام یحسدون الناس علی ما اتیهم الله من فضله فقد اتینا ال ابراهیم الكتاب و الحکمة و اتیناهم ملکاً عظیماً.^۱

در داستان فرزندان یعقوب (ع) در سوره مبارکه یوسف نیز پدیده حسادت برادران به یوسف (ع) زمینه‌ساز تعارض - اختلاف و در نتیجه ارتکاب گناهان و جرائم بزرگی توسط برادران یوسف می‌شود و در سوره مبارکه فلق نیز پناه بردن از شرور حاسدین مورد تأکید قرار گرفته است و همچنین در سوره مبارکه بقره آیه ۱۰۹ آمده است:

وَدَّ کثیر من اهل الکتاب لو یردونکم من بعد ایمانکم کفراً حسداً من عند انفسهم من بعد ما تبین لهم الحق فاعفوا واصفحوا حتی یأتی الله بامرہ ان الله علی کل شیء قدیر.^۲

بسیاری از اهل کتاب به دلیل حسادت دوست داشتند شما را بعد از اسلام و ایمان به کفر بازگردانند با اینکه حق برای آنان روشن و آشکار شده بود.

و در روایتی از امام صادق (ع) ریشه کفر حسادت تلقی شده و فرموده‌اند:

از حسادت بپرهیزید که کفر ریشه اصلی حسادت است.^۳

۳-۷. پیروی از شیطان و وسوسه‌هایش

براساس آموزه‌های قرآنی بنیادی‌ترین کارویژه شیطان وسوسه و زیبا جلوه دادن پلیدی‌های اعمال انسان‌هاست و قرآن مکرراً از شیطان به‌عنوان دشمن آشکار انسان یاد نموده است.

- وقل لعبادی یقولوا الی هی احسن ان الشیطان ینزغ بینهم ان الشیطان کان للانسان عدواً مبیناً.^۴

به بندگانم بگو که بهترین سخنان را بگویند همانا که شیطان در میان آنان فساد ایجاد می‌کند همانا که شیطان دشمنی آشکار برای انسان است.

- یا ایها الذین امنوا ادخلوا فی السلم كافة و لاتتبعوا خطوات الشیطان انه لکم عدو مبین.^۵

ای کسانی که ایمان آورده‌اید دسته جمعی اسلام آورده و صلح کنید و از گام‌های شیطان پیروی نمایید به راستی که او دشمن آشکاری برای شماست.

در بسیاری از موارد پیروی از وسوسه‌های شیطانی زمینه‌ساز اختلاف، تعارض و اقدامات غیرمنطقی میان اطراف تعارض است.

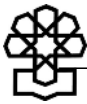
۱. سوره نساء، آیه ۵۴ .

۲. سوره بقره، آیه ۱۰۹ .

۳. محمد ری‌شهری، میزان‌الحکمه، ج ۳، ص ۱۱۸۷ .

۴. سوره اسراء، آیه ۵۳ .

۵. سوره بقره، آیه ۲۰۸ .

۸-۳. سوءظن نسبت به هم و غیبت

سوءظن و گمان بد و سپس غیبت کردن از عوامل مؤثر در پیدایش تعارض، خصومت و دشمنی در جامعه است و خداوند مسلمان و مؤمنان را از آن بر حذر داشته است.

یا ایها الذین امنوا اجتنبوا کثیراً من الظن انّ بعض الظن اثم و لاتجسسوا و لا یغتب بعضکم بعضاً ایحب احدکم ان یأکل لحم اخیه میتاً فکرمتموه واتقوا الله ان الله تواب رحیم.^۱

ای کسانی که ایمان آورده‌اید فراوان از ظن و گمان احتراز کنید که به‌درستی برخی از گمان‌ها گناه است و نسبت به مسائل همدیگر جستجو نکرده و بعضی از شما نسبت به بعضی دیگر غیبت نکنید، آیا فردی از شما دوست دارد گوشت برادر مرده‌اش را بخورد پس از این کار کراهت دارید و تقوای الهی پیشه سازید که به راستی خداوند توبه‌پذیر مهربان است.

واقعیت‌های حیات اجتماعی و فعالیت‌های سیاسی نشان‌دهنده این پدیده است که سوءظن و تجسس و غیبت در بسیاری از موارد زمینه‌ای برای افزایش تعارض و خصومت‌ها در میان جامعه اسلامی و برادران مؤمن می‌گردد که باید از آن با هوشمندی خودداری و پرهیز نمود.

در سوره اسراء خداوند می‌فرماید: ای پیامبر به بندگان من بگو سخنی که نیکوتر است را بگویند. به راستی شیطان در میان آنان شکاف و تفرقه می‌اندازد همانا شیطان دشمن آشکاری برای انسان است.^۲

بنابراین بدگویی از همدیگر نیز زمینه‌ای برای حضور شیطان و ایجاد تفرقه است.

۹-۳. مقابله به مثل نادرست و عدم صبوری در اختلافات

براساس آموزه‌های قرآنی نیکی و پلیدی با برابر نبوده و پاسخ بدی و پلیدی را باید با روش بهتری پاسخ داد.

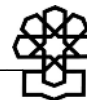
ولاتستوی الحسنه و لالسیئه اذفع بالتی هی احسن فانالذی بینک و بنیه عداوه کانه ولی حمیم.^۳
نیکی و بدی برابر نیستند بدی را با آنچه بهتر است دفع کن پس آنگاه کسی که میان تو و او دشمنی است گویی با تو دوست و همدل می‌شود.

از آیه شریفه مزبور استنباط می‌شود که اولاً نیکی و پلیدی برابر و هم‌ارزش نیستند، ثانیاً مقابله به مثل در مواردی باید با نیکی و روش بهتر باشد. ثالثاً نتیجه برخورد با روش بهتر و نیکی زمینه‌ای برای برطرف شدن کینه‌ها و دشمنی‌ها به دوستی و همدلی است.

۱. سوره حجرات، آیه ۱۲.

۲. سوره اسراء، آیه ۵۳.

۳. سوره فصلت، آیه ۳۴.

۱۰-۳. نفاق و دورویی

یکی دیگر از عوامل مهم و اساسی در تکوین اختلافات و تعارض‌های مخرب پدیده نفاق و دورویی است که در آموزه‌های قرآنی از آن به یک بیماری خطرناک یاد شده و نفاق عامل اصلی فتنه در تاریخ اسلام بوده است.

آیا در قلب‌های آنان بیماری هست؟ یا اینکه در شک و دودلی هستند؟ یا اینکه می‌ترسند خدا و پیامبرش در حق آنان ظلم نمایند؟ بلکه واقعیت این است که آنان ستمگر هستند»^۱

در سوره مبارکه منافقون ویژگی‌هایی برای منافقین بیان شده که مهمترین آنها عبارتند از:

۱. دروغگویی آشکار (والله یشهد ان المنافقین لکاذبون)

۲. سوگند خوردن دروغ برای فریب مردم (اتخذوا ایمانهم جنه)

۳. عدم فهم حقایق به دلیل رها کردن حق پس از شناخت آن (لایفقهون)

۴. برخورداری از ظاهری آراسته (و اذا رأیتهم تعجبک اجسامهم)

۵. انعطاف‌ناپذیری در برابر حق (کانهم خشب مسندة)

۶. بدگمانی و سوءظن (یحسبون کل صیحة علیهم)

۷. استهزاء حق (لوؤا رؤسهم)

۸. فاسق بودن (ان الله لایهدی القوم الفاسقین)

در دوران پیامبر اکرم (ص) در شهر مدینه عبدالله ابن ابی در رأس منافقین بود و فعالیت‌های فراوانی بر علیه اسلام و ایجاد فتنه و دودستگی و اختلاف در امت اسلامی انجام می‌داد. در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده است: من نه از مؤمنان و نه از مشرکان بر امتم بیمناک هستم. ولی از منافقان برای شما ترسان و نگران می‌باشم.^۲

۱۱-۳. افراط و تفریط

افراط به معنای زیاده‌روی و خروج از تعادل و اعتدال است و تفریط به معنای کوتاهی و کم گذاشتن می‌باشد که در عین حال مفهوم کوتاهی از تعادل و اعتدال است. امعان‌نظر در تعارض‌های مخرب بیانگر این واقعیت است که ریشه بسیاری از آنها، در افراط و تفریط طرفین تعارض و اختلاف نهفته است. قرآن کریم اعتدال و عدالت و پرهیز از تندروی را حتی در مورد لجبازی و سرکشی یک‌طرفه منازعه نفی می‌کند و از طرف دیگر رعایت اعتدال و عدالت را طلب می‌کند:

۱. سوره نور، آیه ۵۰.

۲. شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ج ۲، ص ۶۰۶.

ولا یجرمنکم شنئان قوم علی ألا تعدلوا، اعدلوا هو اقرب للتقوی.^۱
مبادا دشمنی گروهی شما را بر آن دارد که بی‌عدالتی کنید (افراط کنید) عدالت پیشه کند که آن به تقوی نزدیک‌تر است.

در برخی از آیات قرآنی، امت اسلامی امت وسط و معتدل نامیده شده است:
و کذلک جعلناکم امة وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس و یكون الرسول علیکم شهیداً.^۲
استاد شهید مرتضی مطهری (ره) در کتاب اسلام و مقتضیات زمان در اهمیت اعتدال می‌نویسد:
«یک فکر افراطی وجود دارد و یک فکر تفریطی و یک فکر معتدل ... من اسم آن تندروی‌ها را جهالت گذاشته‌ام و اسم این کندروی‌ها را جمود گذاشتم. خطر جمود از جهالت کمتر نیست. دین اعتدال لازم دارد، امت معتدل باشید نه جاهل و نه جامد.^۳»

۱۲-۳. باندبازی و گروه‌گرایی

قرآن کریم امت اسلامی را امت واحده می‌داند و اختلاف و تفرقه را نتیجه تکه‌تکه شدن و گروه‌گرایی و باندبازی قلمداد می‌کند.

ان هذه امتکم امة واحدة و أنا ربکم فاتقون فتقطعوا أمرهم بینهم زُبراً کل حزبٍ بما لیدهم فرحون.^۴
قرآن کریم تفرقه در دین را از ویژگی‌های مشرکان دانسته و مسلمانان را از آن به شدت نهی می‌کند.
ولا تکونوا من المشرکین من الذین فرقوا دینهم و کانوا شیعاً کل حزبٍ بما لیدهم فرحون.^۵
و از مشرکان مباحثید آنانی که دینشان را تکه‌تکه کرده و گروه‌گروه شدند، چراکه هر حزبی به آنچه نزد خودشان است سخت دلشاد هستند.

۱. سوره مائده، آیه ۸.

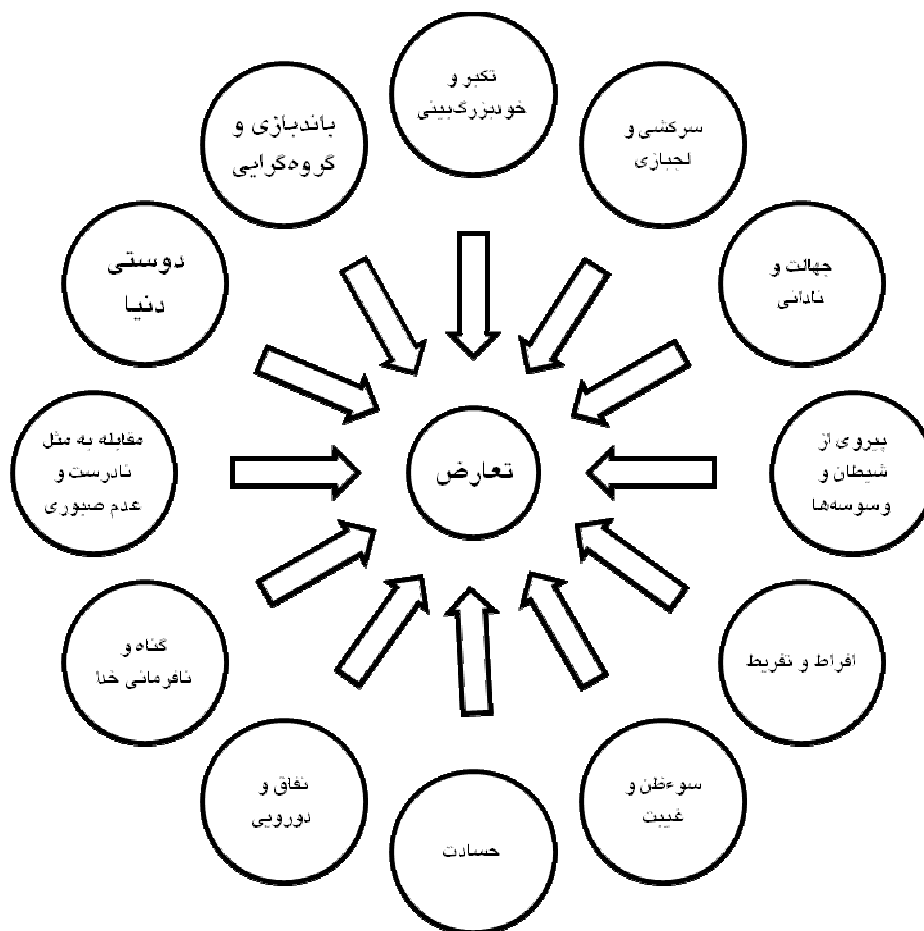
۲. سوره بقره، آیه ۱۴۳.

۳. استاد شهید مرتضی مطهری، اسلام و مقتضیات زمان، انتشارات صدرا، صص ۷۰-۸۰.

۴. سوره مؤمنون، آیات ۵۲-۵۳.

۵. سوره روم، آیات ۳۱-۳۲.

نمودار ۱. ریشه‌ها و منشأ تعارض و تنازع مخرب

بخش چهارم - تعارض و انواع مدیریت حل آن

۱-۴. تعریف تعارض

اختلاف آرا و نظریه‌ها و خط‌مشی‌ها و روش‌های اجرای پدیده‌هایی طبیعی و در بسیاری موارد ضرورتی انکارناپذیر برای رشد، تعالی و پیشرفت است و بعضی از متفکران اختلاف و تعارض را مقوله‌ای اجتناب‌ناپذیر برای زندگی بشر قلمداد می‌نمایند.^۱

در تعریف تعارض آمده است، فراگردی است که در آن تلاش عمدی شخص (الف) برای خنثی‌سازی تلاش‌های شخص (ب) از طریق نوعی مانع‌تراشی به عجز و ناکامی شخص (ب) در دستیابی به اهداف یا افزایش منافع منجر شود.^۲

منازعه و تعارض در میان نخبگان دولتی و سیاسی تصمیم‌گیرنده فرآیندی است که در طی آن

۱. رضائیان، ۱۳۸۳، ص ۲.

۲. همان، ۶.

نخبگان تصمیم‌گیرنده در قوای مختلف و نهادهایی که به‌گونه‌ای در تصمیم‌گیری‌های کلان نقش دارند به دلایل مختلف به مخالفت با همدیگر پرداخته و در استمرار آن لجبازی و کشمکش مخرب پدیدار شده و در نتیجه اختلال در تصمیم‌گیری‌ها و صلابت و اتقان تصمیمات پدید می‌آید.^۱

۲-۴. انواع تعارض

تعارض به اعتبارهای گوناگون قابل دسته‌بندی است. به یک اعتبار تعارض به دو دسته کلان: تعارض کارکردی و سودمند و تعارض غیرکارکردی و غیرسودمند تقسیم می‌شود.^۲ در یک تقسیم‌بندی دیگر تعارض به تعارض بنیادین و تعارض احساسی - عاطفی تقسیم می‌شود. تعارض بنیادین به شکل عدم توافق اساسی در خصوص اهداف و ابزارهای نیل به هدف بروز پیدا می‌کند و تعارض احساسی - عاطفی عمدتاً ناشی از مشکلات میان‌فردی است که عواطف شدیدی مانند خشم، عدم اعتماد به نفس، ترس و انزجار را شامل است و به‌طور معمول به‌عنوان برخورد شخصیت‌ها معرفی می‌شود.^۳ این نوع تعارض زمینه‌ساز جدی هدر دادن توان اطراف تعارض و موجبات غفلت از پرداختن به مسائل مهم و اساسی و اولویت‌ها می‌گردد.

۳-۴. سطوح تعارض

در یک تقسیم‌بندی سطوح تعارض به چهار سطح ۱. درون‌فردی، ۲. میان‌فردی، ۳. درون‌گروهی و ۴. میان‌سازمانی تقسیم شده است.^۴

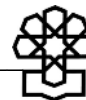
در حوزه تعارض میان دولتمردان - خواص و نخبگان سیاسی حاکم که نقش اساسی و مهمی در تصمیمات مهم ایفا می‌کنند عمده‌ترین اشکال و صورت‌بندی‌های تعارض به شکل زیر است:

۱. تعارض میان قوای مختلف مانند: قوه مجریه، مقننه، قضائیه، مانند تعارض میان وزارت کشور با شورای نگهبان، شورای نگهبان با مجلس شورای اسلامی و ...
۲. تعارض درونی قوای مختلف مانند تعارض دو وزارتخانه از قوه مجریه با همدیگر مثل تعارض‌های بانک مرکزی با وزارت اقتصاد و دارایی و ...
۳. تعارض درون وزارتخانه‌ها مانند دو معاونت با همدیگر،
۴. تعارض میان نهاد رهبری و یکی از قوای سه‌گانه.

۱. ترابی، ۱۳۸۹، ص ۳۰۴.

۲. رضائیان، ص ۶.

۳. همان، ص ۱۱.

۴-۴. مدیریت حل تعارض

مدیریت حل تعارض عبارت است از فرآیندی که در طی آن کلیه اقدامات لازم برای کنترل، مهار و تجزیه و حل و فصل تعارض و اختلاف به یکی از اشکال منطقی و قابل قبول انجام می‌پذیرد.

۴-۵. راهبردهای مدیریت تعارض و اختلافات

برای حل تعارض و مدیریت آن راهبردهای متفاوتی وجود دارد که به بخشی از اهم آنها پرداخته می‌شود:

۴-۵-۱. راهبرد کناره‌گیری و اجتناب

در شرایطی که جناح‌ها، گروه‌های سیاسی یا اطراف تعارض احساس کنند که موضوع مورد اختلاف و تعارض خود به خود از میان خواهد رفت و ادامه تعارض سخت و بی‌ارزش است شرایط کاربرد این راهبرد در موارد زیر پدید می‌آید.

اول) موضوعات مورد تعارض خیلی حائز اهمیت نباشند.

دوم) اطراف تعارض فاقد مهارت لازم برای مذاکره برد - برد باشند.

سوم) زیان‌های بالقوه در تعارض بیشتر از منافع بالقوه باشد.

چهارم) فرصت کافی و مناسب برای بررسی موضوعات منازعه‌آمیز وجود نداشته باشد.^۱

۴-۵-۲. راهبرد پذیرش و همراهی و تعاون

در این راهبرد عنایت و توجه به انجام شدن کار و تصمیم و نادیده گرفتن موضوع مورد اختلاف و تعارض است. شرایط کاربرد این راهبرد عبارت است از:

اول) موارد مورد اختلاف جزئی باشد.

دوم) زمانی که خدشه‌دار شدن روابط بر تمامی گروه‌های دیگر اختلاف اثرگذار باشد.

سوم) زمانی که برای کسب اطلاعات دقیق‌تر باید از اختلافات موجود کاست.

چهارم) وقتی که اطراف تعارض عصبانی بوده و عملاً کاری پیش نمی‌رود.

۴-۵-۳. راهبرد مصالحه

این راهبرد درصدد این است که اطراف تعارض و اختلاف باید فرصت یکسان و برابر داشته باشد تا دیدگاه‌های خود را بیان و سپس رأی‌گیری به عمل آید. راه حل مورد توافق اطراف تعارض بهتر است یک راه حل مطلوب و ایدئال باشد. شرایط کاربرد این راهبرد عبارت است از:

اول) اطراف تعارض هر دو منتفع شوند.

دوم) زمانی که به یک راه حل ایدئال نیازی نباشند.
سوم) زمانی که اطراف تعارض قدرت برابری داشته باشند.

۴-۵-۴. راهبرد رقابت

در این رویکرد تعارض یک وضعیت برد و باخت تلقی می‌شود که در آن یکی از حریفان باید ببازد تا یک طرف نهایتاً برنده شوند. در این راهبرد قدرت نقش کلیدی دارد و طرف بازنده زمانی تسلیم می‌شود که قدرت طرف مقابل بیشتر باشد. شرایط کاربرد این راهبرد عبارتند از:

- اول) نیاز گروه یا جناح به یک تصمیم فوری،
- دوم) زمانی که اطراف تعارض استفاده از زور را مجاز بدانند.
- سوم) زمانی که اطراف تعارض رابطه قدرت را در میان خود ادراک و قبول کنند.

۴-۵-۵. راهبرد حل مشکل و همکاری

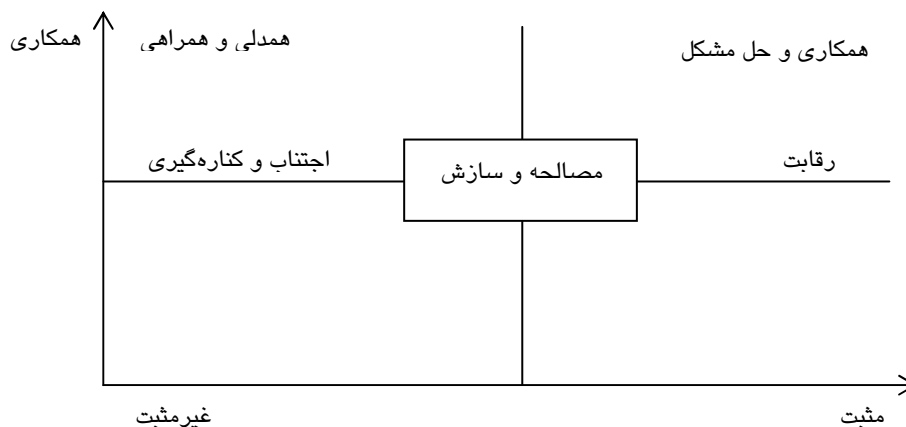
این رویکرد اعتقاد دارد که موارد اختلاف باید به صورت باز حل شود و تبادل نظر به شکل درست و صادقانه انجام پذیرد. شرایط کاربرد این راهبرد عبارت است از:

اول) زمانی که اطراف تعارض در مورد نحوه حل مسئله و شکل آن آموزش‌های لازم و ضروری را دیده باشند.

دوم) زمانی که اطراف تعارض اهداف مشترکی داشته باشد.

سوم) زمانی که منشأ تعارض سوء تفاهم یا کاستی عدم تبادل نظر باشد.^۱

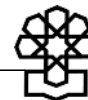
نمودار ۲. راهبرد مدیریت حل تعارض

پیرامون مدیریت حل تعارض برخی از تئوریسین‌های مدیریت سه روش مهم و اساسی را

پیشنهاد می‌نمایند:

1. Schermerhorn, 2004, p 318.

۱. آشتی دادن به علایق و مطالبات،

۲. بهره‌گیری از حقوق،

۳. بهره‌گیری از قدرت.^۱

در روش اول اطراف تعارض با استفاده از پیوند میان مطالبات و علایق بر مواردی که بیشتر ارزش دارد تأکید و درصدد حل تعارض برمی‌آیند. در روش دوم با معیار قرار دادن اولویت حق و حقوق به یکی از اطراف تعارض درصدد حل آن برمی‌آیند و در روش سوم با بهره‌گیری از قاعده قدرت و اینکه کدام طرف تعارض از توانایی و قدرت بیشتری برخوردار است پیروی می‌شود.

۴-۶. فنون حل تعارض

۴-۶-۱. گفتگو و مذاکره

یکی از ابزارهای بسیار مهم و اساسی در مدیریت حل تعارض استفاده از ابزار گفتگو و مذاکره است که هدف از آن رسیدن به مرحله‌ای ورای فهم و ادراک تک‌تک افراد است. براساس گفتگو و مذاکره نوع جدیدی از خرد و عقلانیت به منصفه ظهور می‌رسد که بر پایه پدید آمدن یک معنای مشترک جدید استوار است.^۲

در گفتگو و مذاکره اغلب چهار عنصر اساسی وجود دارد:

اول) درجه به هم وابستگی اطراف،

دوم) تعارض ادراک شده میان آنان،

سوم) تعامل فرصت‌طلبانه اطراف،

چهارم) امکان توافق.

- مراحل یک مذاکره منطقی عبارتند از:

۱. ایجاد رابطه میان اطراف تعارض،

۲. تبادل اطلاعات و افکار،

۳. اعمال نفوذ،

۴. نتیجه‌گیری،

۵. عقد قرارداد (تفاهمنامه).^۳

۴-۶-۲. حل تعارض غیررسمی (کدخدامنشانه)

پس از مذاکره و گفتگو که کاربرد گسترده‌ای در حل و فصل منازعات و اختلافات دارد فنون دیگری

1. Ury and Others, 1986.

۲. سنگه، ۱۳۷۷، ص ۳۰۴.

۳. زاهدی، ۱۳۷۸، ص ۲۵.

وجود دارد که مهمترین آن عبارتند از: اول) میانجی، دوم) حکم.

اول - میانجی: فرد کارآزموده و با تجربه‌ای است که اطراف تعارض را به‌منظور یافتن راه‌حل خلاق برای حل تعارض هدایت می‌کند. میانجی مسئولیت تصمیم‌گیری ندارد و وظیفه‌اش ایجاد زمینه برای رسیدن به یک تصمیم مورد قبول طرفین تعارض است.

دوم - حکم: فردی آگاه و با تجربه که با استفاده از شواهد و مدارک مسئولیت تصمیم‌گیری را در مورد موضوع اختلاف دارد، تصمیمات داور و حکم مبتنی بر مزایای قانونی است. میانجی و داور و حکم باید دارای خصوصیات مهم زیر باشد:

۱. درک عمیق از دیدگاه‌ها و نظرات اطراف تعارض،
۲. به‌کارگیری قواعد و اصول اصلاح ارتباطات،
۳. تلاش برای برابر کردن قدرت اطراف تعارض،
۴. مورد قبول بودن داور و میانجی از سوی اطراف تعارض.^۱

۳-۶-۴. مشارکت دادن اطراف تعارض

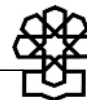
یکی دیگر از رویه‌های مناسب و عقلانی مدیریت حل تعارض مشارکت دادن اطراف تعارض در مسئله مورد مناقشه و اختلاف است. سهم نمودن اطراف تعارض و قائل شدن نقش برای آنان در فرآیند حل تعارض باعث می‌شود تا آنان احساس مناسبی به‌لحاظ روان‌شناختی از نقش و تأثیر خود داشته باشند و خویشتن را سهم و مؤثر در تصمیم‌گیری مرتبط با حل مناقشه و تعارض قلمداد کنند تا احساس شکست قطعی برایشان پدید نیاید.^۲

۴-۷. سازوکارهای مدیریت حل تعارض در قرآن و اسلام

همان‌گونه که در بخش دوم این پژوهش پیرامون اهمیت حیاتی و بنیادین حل تعارض در اسلام اشاره شد قرآن کریم این صحیفه تابناک الهی برای هدایت بشر و تأمین حیات طیبه دنیوی و اخروی برای انسان‌ها برنامه‌های منطقی و کاربردی کارآمد و اثربخشی مبتنی بر فطرت الهی انسان‌ها دارد که شالوده و بنیادهای اساسی آن را متصف شدن انسان به صفات و اخلاق الهی و پرهیز از سرکشی، تکبر، حسادت، نفاق و دورویی و دنیاطلبی، جهل و نادانی و گناه و نافرمانی خداوند تشکیل می‌دهد و مصادیق عینی این ویژگی‌ها انبیا، اولیای الهی و انسان‌های متقی و پارسا هستند که اگر همزمان با همدیگر در جمعی حضور یابند هرگز تعارض و اختلاف پیدا نمی‌کنند که در این قسمت به‌صورت اجمالی به مواردی از آن اشاره می‌شود:

1. Encinu, 2004.

۲. ترابی، ۱۳۸۹، ص ۳۱۱.

۱-۷-۴. پذیرش فرامین الهی و پیامبرش ازسوی اطراف تعارض و مراجعه به آنان در این رابطه قرآن می‌فرماید: یا ایها الذین آمنوا اطیعوا الله و الرسول و اولی الامر منکم فان تنازعتم فی شی فردوه الی الله و الرسول ان کنتم تؤمنون بالله و الیوم الاخر ذلک خیر و احسن تأویلاً.^۱ ای کسانی که ایمان آوردید خدا و پیامبرش و رهبران خود (امامان معصوم (ع)) را اطاعت کنید. پس اگر در موضوعی تعارض و اختلاف پیدا کردید آن را به خدا و پیامبرش ارجاع دهید اگر به خدای و روز قیامت ایمان آورده‌اید، این روش پسندیده‌تر و عاقبت بهتری دارد.

۲-۷-۴. پذیرش حکم و داور مورد قبول ازسوی اطراف تعارض در همین رابطه که البته به حل اختلاف میان زن و شوهر اختصاص دارد و برای سایر موارد هم کاربرد دارد در قرآن آمده است: و ان خفتم شقاق بینهما فابعثوا حکماً من اهله و حکماً من اهلها ان یریدا اصلاحاً یوفق الله بینهما ان الله کان علیماً خبیراً.^۲ و اگر از جدایی میان آنان ترسیدید داوری ازسوی مرد و داوری ازسوی زن فراهم نمایید اگر خواهان مصالحه باشید. خداوند میان آنان وفاق و همدلی ایجاد می‌کند به راستی که خداوند دانا و آگاه است.

۳-۷-۴. پذیرش حکمیت و داوری رهبری الهی جامعه در آیه شریفه: فالوربک لأیومنون حق یحکموک فیما شجر بینهم ثم لایجدوا فی انفسهم حرجاً ممّا قضیت و یسلموا تسلیماً.^۳ به خدای چنین نیست، آنان به حقیقت ایمان نمی‌آورند مگر آنکه در تعارض و دشمنی میان خود تو را حکم و داور قرار دهند و آنگاه در مورد حکمی که صادر می‌کنی اعتراض ننمایند و کاملاً تسلیم فرمان تو باشند.

۴-۷-۴. دعوت به گفتگو به روش خوب دعوت به گفتگو و مذاکره در قرآن به روش پسندیده زمینه و سازوکاری مهم برای مدیریت حل اختلاف و تعارض است.

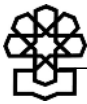
ادع الی سبیل ربک بالحکمة و الموعظة الحسنة و جادلهم بالآتی هی احسن.^۴ آنان را با حکمت و پندهای نیکو به راه خدا دعوت کن و با آنان به روش‌های بهتر و نیکو

۱. سوره نساء، آیه ۵۹.

۲. همان، آیه ۳۵.

۳. همان، آیه ۶۵.

۴. سوره نحل، آیه ۱۲۵.

مذاکره و مباحثه نما.

جدال به معنای مخاصمه و تعارض است^۱ و در این آیه منظور از آن بحث و گفتگو به شیوه نیکو و پسندیده است.

۴-۷-۵. تأکید بر ارزش‌های مشترک و مورد قبول در میان اطراف تعارض

وجود ارزش‌های مشترک و باورهای مشترک از بهترین زمینه‌ها برای حل و فصل تعارضات و اختلافات در میان اطراف تعارض است در حین رابطه در قرآن آمده است. قل یا اهل‌الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم الا نعبداً الله و لانتشرک به شیئاً و لانتخذ بعضنا بعضاً ارباباً من دون الله.^۲ در آیه شریفه مذکور اعتقاد و باور مشترک به خدای سبحان و شریک قرار ندادن برای او به مثابه ارزش مشترک بنیادین در میان اهل توحید و پیروان انبیا مورد تأکید قرار گرفته است که معیاری برای حل و فصل تعارض میان مسلمانان و اهل کتاب بوده و می‌توان این قاعده را به سایر موضوعات با رعایت شرایط و اصول مناسب آن تعمیم داد و به‌عنوان یک روش مهم از آن بهره‌گیری کرد.

۴-۷-۶. مشارکت دادن و مشورت خواستن از اطراف تعارض

پیروان مشورت و نظرخواهی از اطراف تعارض برای رسیدن به یک راه حل برخی اطراف در قرآن و سیره و پیامبر اکرم (ص) و ائمه (ع) به اشکال و مصادیق گوناگون وجود دارد و در قرآن کریم در مورد جنگ احزاب پیامبر (ص) دیدگاه‌ها و نظرات اصحاب به‌ویژه سلمان فارسی (ره) را مبنی بر حفر خندق در اطراف شهر مدینه را برای مقابله با ابوسفیان و سپاهیان مشرکین پذیرفتند.^۳

۴-۷-۷. اعمال ولایت از طریق احکام ثانویه و قاعده مصلحت

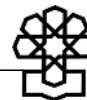
فقها و علمای بزرگوار عظیم‌الشأن شیعه به‌ویژه شهید اول (ره) به قاعده مصلحت و اقسام آن و اعتبار شرعی‌اش در کتاب، «القواعد و الفوائد» اشارت برده است. در این سازوکار مهم عقلانی برای حل و فصل تعارضات و مسائل، رهبر و حاکم اسلامی با در نظر قرار دادن شرایط مصلحت مسلمانان و جامعه اسلامی از احکام اولیه عدول و با اتکا به احکام ثانویه که مبنای حکومتی و ولایتی دارد به حل مسئله و مشکل می‌پردازد که در این باب مصادیق و نمونه‌های فراوانی در دوران ولایت فقیه و رهبری با برکت حضرت امام خمینی (ره) وجود دارد.^۴

۱. قرشی، ۱۳۵۰، ص ۲۱.

۲. سوره آل عمران، آیه ۶۴.

۳. شهیدی، ۱۳۶۲.

۴. ارسطو، ۱۳۸۱، ص ۹۷.

۸-۴. مطالعه سیره برخی از ائمه معصومین (ع) در باب مدیریت حل تعارض

۸-۴-۱. سیره پیامبر اکرم (ص)

امعان نظر در سیره درخشان حضرت محمد مصطفی، پیامبر اکرم (ص) حاکی از هوشمندی و حسن فراست عظیم حضرتش در حل و فصل تعارض در جامعه جاهلی دوران خود دارد جامعه‌ای که تعارض و جدال و خونریزی در آن پدیده‌ای متعارف بوده است بررسی‌ها حاکی از آن است که حضرت برای مدیریت حل تعارض از روش‌های بسیار خوب و اثربخشی استفاده نموده است که در این مجال به اجمال به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱. حکمیت و داوری از طریق مشارکت دادن اطراف تنازع و تعارض

حضرت در واقع نصب حجرالاسود که قبل از بعثت اتفاق افتاده است و اختلاف میان قبایل مختلف قریش را برای برخورداری از شرف و افتخار نصب آن را که تا حد جنگ و خونریزی پیش رفته بود را با داوری حکیمانه‌اش حل و فصل کرد و حضرت پارچه‌ای را پهن نموده و حجرالاسود را در میان آن قرار داد و از اطراف تعارض نماینده‌ای به عنوان نماینده قبیله یک گوشه پارچه را گرفته و در نصب آن مشارکت نمودند.^۱

۲. برقراری پیمان و عقد اخوت و برادری در میان دو قبیله مهم اوس و خزرج

دو قبیله اوس و خزرج از قبائل مهم یثرب بودند که سال‌های متمادی تعارض و کشمکش داشتند پیامبر اکرم (ص) با هوشمندی شایان توجهی از طریق نزدیک کردن قلوب آنان به همدیگر، قاعده عقد اخوت و برادری را در میان آنان به اجرا گذارد و به جنگ دیرینه و دشمنی و خصومت کهنه آنان پایان بخشید.^۲

۳. برقراری صلح حدیبیه از طریق پذیرش شرایط طرف مقابل

در سال ۶ هجرت پیامبر (ص) و یارانش برای انجام عمره به سمت مکه مشرف شدند، ولی قریش مانع ورود آنان به مکه و انجام اعمال عمره شدند، از قریش سهیل بن عمرو برای مذاکره نزد پیامبر (ص) آمد و پس از مذاکره تفاهمنامه‌ای که متن آن را حضرت علی (ع) تحریر نمود مقرر شد آن سال مسلمانان اعمال عمره را انجام دهند و به مدت ۱۰ سال ترک مخاصمه کنند در این قرارداد حتی پیامبر (ص) پذیرفتند عنوان «رسول الله»، در متن قرارداد که مورد قبول نماینده مشرکان نبود را حذف نمایند تا صلح برقرار گردد^۳ و این موضوع حاکی از انعطاف‌پذیری خردمندانه پیامبر اکرم (ص) در مواجهه با مسائل مختلف بود.

۱. رسولی محلاتی، ۱۳۵۶، ص ۱۰۰.

۲. همان، ۲۷۹.

۳. همان، صص ۵۰۵-۵۰۶.

۲-۸-۴. سیره امیرمؤمنان حضرت علی (ع)

مطالعه سیره آن حضرت درخصوص پرهیز از نزاع، خصومت و تفرقه در میان امت اسلامی حاوی نکات بسیار مهمی در فرآیند مدیریت حل تعارض در جامعه اسلامی است. صبوری حیرت‌انگیز و حکمت‌آمیز ۲۵ ساله آن حضرت پس از ارتحال پیامبر عظیم‌الشأن (ص) در کلام تابناکش نهفته است. که فرمودند: صبرت و فی‌العین قذی و فی‌الحلق شجی... .

حضرت علی (ع) در مورد ضرورت وحدت و اتحاد در جامعه اسلامی می‌فرمایند:

الزمو السواد الاعظم فان یدالله علی‌الجماعة و ایاکم والفرقه فان الشاذمن الناس للشیطان کما ان الشاذمن الغنم للذئب الامن دعا الی هذا الشعار فاقتلوه ولوکان تحت عمامتی هذه.^۱

ای مردم همواره با جماعت و متحد باشید که دست خدا با جمع است و از تفرقه جداً بپرهیزید که فرد بریده از جماعت بهره شیطان است همچنان که گوسفند دورافتاده از گله طعمه گرگ است. به هوش باشید که هر کسی مردم را به شعار تفرقه دعوت کند او را بکشید حتی اگر این عمامه را بر سر داشته باشند.

دوران پرفراز و نشیب پنج‌ساله خلافت تابناک آن حضرت نیز مشحون از درس‌های ارزشمند ملکداری و سیاست‌ورزی حکیمانه می‌باشد و علیرغم اینکه آن حضرت مجبور به جنگ در جمل، صفین و نهروان شد اصول و قواعدی درخشان را برای اجتناب از دشمنی، تفرقه در جامعه اسلامی بنا نهاد که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

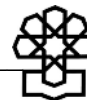
۱. گفتگو، مذاکره

حضرت در هر سه واقعه آکنده از فتنه جمل، صفین و نهروان با فرستادن نماینده‌ای باب مذاکره و گفتگو را برای پیشگیری از جنگ و حل مسالمت‌آمیز تعارض گشود و تلاش‌های فراوانی برای حل‌وفصل صلح‌آمیز تعارض به‌عمل آورد، اما اطراف تعارض و دشمنان کینه‌توز حضرت که رسیدن به قدرت چشم دل آنان را کور نموده بود وارد نزاع خونین با حضرت شده و امام (ع) را مجبور به جنگیدن کردند.

۲. نصیحت کردن و بیان مزایای وحدت و بازگشت به حق و انصاف

حضرت علی (ع) تلاش‌های فراوان برای پیشگیری از نزاع و جنگ با سران فتنه جمل، صفین و نهروان نمود و با نصیحت‌های مشفقانه و اهمیت و ضرورت تبعیت و فرمانبری از حق و رعایت انصاف درصدد بازگرداندن رهبران آنان به جاده مستقیم بود، ولی آنان با لجبازی و گردنکشی زمینه جنگ را فراهم نمودند.

۱. نهج‌البلاغه، نامه ۱۲۷، ۳۹۲.

۳. توصیه جدی به شیعیان و مسلمانان برای احتراز از خونریزی در جامعه اسلامی حضرت در موارد متعددی به مذمت جنگ و خونریزی و نزاع در جامعه اسلامی پرداخته و عواقب و پیامدهای دردناک تعارض در جامعه را گوشزد کرده است. و حتی در مورد خوارج که مسلمانانی کژاندیش و سطحی‌نگر و فاقد عقلانیت بودند دستور می‌دهد که پس از او به کشتار خوارج نپردازند.^۱ در منظر حضرت علی (ع)، حکومت، زمامداری و سیاست مسئولیتی الهی و خطیر برای بسط و توسعه توحید، عدالت و فلاح و رستگاری انسان‌هاست و ابزاری برای رسیدن به هواهای نفسانی و قدرت نیست در همین رابطه حضرت در طی نامه‌ای خطاب به اشعث بن قیس والی آذربایجان می‌نویسد:

ان عملک لیس لک بطعمه و لکنه فی عنقک امانه و انت مسترعی لمن فوقک لیس لک ان تققات من رعیة والا تخاطر الابوثیقة و فی یدیک مال من مال الله و انت من خزانه حتی تسلمه الی.^۲

بدان که مدیریت و فرمانداری برای تو ابزار آب و نان نیست، بلکه امانتی بر گردن تو است و تو تحت نظارت بالادست خود هستی - حق نداری ذره‌ای در مورد مردم ظلم‌نمایی و نه بدون اطمینان از توانایی و امکانات انجام کار بزرگ به آن دست زنی. اموال خدا را که در دست توست و تو یکی از خزانه‌داران آن هستی به من تسلیم کن.

۴. پذیرش داوری و اصل حکمیت

در واقعه سنگین صفین حضرت علی‌رغم تشخیص صحیح خویش به عدم صلاحیت ابوموسی اشعری به‌عنوان حکم، به اصرار برخی از سپاهیان او را به‌عنوان حکم در مقابل عمروعاص که نماینده معاویه بود معرفی کرد.

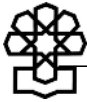
ماهیت تعارض مخالفان حضرت علی (ع) در دوران خلافت آن حضرت به هیچ وجه مبنایی منطقی و مبتنی بر تقوای الهی نداشت و بررسی‌ها بیانگر این واقعیت است که سردمداران سه جریان ناکثین، قاسطین و مارقین به‌دلیل منافع اقتصادی و کسب قدرت سیاسی به تعارض و جنگ با حضرت علی (ع) اقدام نمودند حضرت علی (ع) در این رابطه می‌فرماید: فَلَمَّا نَهَضت بِالْأمر نکت طائفة و مرقت أخری و قسط آخرون.^۳

چون برای امر خلافت بپاخاستم گروهی بیعت شکستند و گروه دیگری به ناحق از آن جدا شدند و گروه سومی برای غصب حکومت با من جنگیدند.

۱. درخشه، ۱۳۷۸.

۲. نهج‌البلاغه، نامه ۵۰.

۳. نهج‌البلاغه خطبه شقشقیه ۳.

۳-۸-۴. صلح امام مجتبی (ع) نمادی گرانسنگ در حل تعارض

دوران امامت امام حسن مجتبی (ع) پس از شهادت حضرت علی (ع) دوره‌ای ویژه از شرایط جامعه اسلامی و وضعیت خلافت و امامت است. به اعتقاد اغلب علمای بزرگ اهل سنت و جماعت امام حسن مجتبی (ع) پس از حضرت علی (ع) خلیفه پنجم امت اسلامی است.^۱ و به اعتقاد شیعیان امام دوم معصوم (ع) است. معاویه بن ابی‌سفیان در منطقه شامات نظام سیاسی ویژه‌ای مشابه نظام‌های سلطنتی به وجود آورده بود پس از شهادت حضرت علی (ع) دامن زدن به تعارضات در امت اسلامی را استمرار بخشید و امام حسن مجتبی (ع) برای مقابله با برنامه‌های معاویه مبنی بر ایجاد سلطنت موروثی در خاندان بنی‌امیه وارد میدان شد و درگیری‌هایی میان سپاهیان حضرت با معاویه پدید آمد و معاویه با توسل به حيله و نیرنگ و رشوه دادن به فرماندهان سپاه امام حسن مجتبی (ع) انسجام و وحدت سپاهیان حضرت را از بین برد و حتی چندین مورد به جان امام حسن (ع) تعرض شده و مورد ترور قرار گرفت در نتیجه امام حسن مجتبی (ع) به دلایل زیر صلح‌نامه‌ای را با معاویه امضا نمود:

۱. عدم تمایل مردم کشور به جنگ به دلایل مختلف از جمله حضور خوارج در میان آنان،

۲. دادن رشوه به سرداران سپاه امام حسن مجتبی (ع) از سوی معاویه،

۳. حضور خوارج نفوذی در سپاهیان امام حسن مجتبی (ع)،

۴. پیشگیری از خونریزی در جامعه اسلامی و از بین رفتن مؤمنان،

۵. حفظ دین و رعایت مصلحت امت اسلامی،

۶. پیشگیری از موروثی شدن خلافت در خاندان بنی‌امیه.

امام حسن مجتبی (ع) در همین رابطه می‌فرماید: به خدای اگر یاور و کمک داشتم روز و شب دست از پیکار با معاویه نمی‌کشیدم.

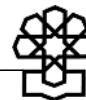
و خطاب به ابی سعید یکی از یارانش می‌فرماید: آنچه مرا به مصالحه با معاویه برانگیخت همان بود که رسول اکرم (ص) را به مصالحه با ابن حمزه و ابن اشجع و با اهل مکه در واقعه حدیبیه وادار کرد آنان کافران به تنزیل (قرآن) بودند و اینان کافران به تأویل.^۲

۴-۸-۴. پذیرش ولایتعهدی مأمون عباس از سوی امام رضا (ع)

مطالعه و امعان‌نظر در روش حل تعارض در جامعه اسلامی توسط حضرت امام رضا (ع) نیز حاوی نکات ارزشمندی از اهمیت مصلحت عام و مصلحت امت اسلامی و مدیریت عقلانی تعارض و پیشگیری از شکاف و خونریزی در جامعه اسلامی است.

۱. رک به: آل یاسین، صلح امام حسن (ع).

۲. رک به ارشاد شیخ مفید.

پیرامون زمینه‌ها و علل پذیرش ولایت‌عهدی مأمون عباسی از سوی حضرت امام رضا (ع) فرضیات مختلفی از سوی محققان مطرح شده است که باید در جای خود مورد بررسی و امعان‌نظر قرار گیرد در همین رابطه استاد شهید مرتضی مطهری (ره) با کندوکاوی عمیقاً علمی و هوشمندانه به بررسی مقوله ولایت‌عهدی امام رضا (ع) پرداخته است و بیان می‌کند که شرایط سیاسی و اجتماعی جامعه اسلامی و وضعیت خاصی که حکومت عباسی در این دوران داشت زمینه‌ساز وضعیت ویژه‌ای برای امام رضا (ع) شد تا جایی که مأمون عباسی ابتدا پیشنهاد خلافت را به امام رضا (ع) نمود و سپس حضرت را مجبور به پذیرش ولایت‌عهدی نمود.

مأمون به امام رضا (ع) گفت: به خدا سوگند اگر ولایت‌عهدی را پذیرفتی چه بهتر و گرنه تو را وادار به پذیرش خواهیم کرد و اگر تن ندهی گردنت را خواهیم زد و امام به ناچار فرمود: به شرطی که نه کسی را برگمارم (منصوب کنم) نه کسی را عزل کنم و نه سنت یا قانونی را لغو کنم و تنها از دور ناظر امور باشم این امر را می‌پذیرم.^۱

علامه جعفر مرتضی عاملی در تحلیلی پیرامون دلایل فراخوان امام رضا (ع) از مدینه به مرو توسط مأمون عباسی موارد زیر را بیان می‌کند:

۱. پایان دادن به شورش‌های علویان و شیعیان،
 ۲. کاستن از جاهت، منزلت و پایگاه‌های اجتماعی حضرت امام رضا (ع)،
 ۳. محدود ساختن و کنترل فعالیت‌های امام رضا (ع)،
 ۴. تلاش برای ضربه زدن به جایگاه علمی حضرت امام رضا (ع).^۲
- آنچه در این میان شایان توجه است هوشمندی و فداکاری امام رضا (ع) برای بهره‌برداری از فرصت پیش آمده برای بیان حقایق اسلام و اهمیت و جایگاه رفیع امامت و ولایت ائمه معصومین علیهم السلام در جامعه اسلامی است که عملاً حضرت موفق شد ضمن پیشگیری از کشتار علویان و مؤمنان جامعه اسلامی، دانش و ادبیات و آموزه‌های غنی و اندیشه و تفکر توحیدی ناب را برای امت اسلامی به تصویر کشیده و برای آیندگان به یادگار گذارد.

۱. مطهری، ۱۳۸۴.

۲. مرتضی عاملی، ۱۳۶۵.

جدول ۱. مراجع و راهکارهای حل تعارض در قرآن و سیره معصومین (ع)

ردیف	نوع تعارض	سازوکار / مرجع حل تعارض
۱	مؤمنان با همدیگر	پذیرش فرمان الهی و داوری پیامبر (ص)
۲	مسلمانان با همدیگر	پذیرش داوری پیامبر (ص)
۳	مسلمانان با غیرمسلمانان	تأکید بر ارزش‌های مشترک و مورد قبول طرفین
۴	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	مذاکره، گفتگو، پذیرش پند و نصیحت و استدلال نیک رهبر الهی جامعه
۵	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	مشارکت دادن اطراف تعارض در حل و فصل تعارض
۶	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	اجرای قاعده مصلحت از طریق احکام ثانویه توسط رهبر الهی جامعه
۷	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	عقد و پیمان اخوت و برادری توسط رهبر الهی جامعه
۸	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	انعطاف‌پذیری مثبت و پذیرش برخی مطالبات اطراف تعارض توسط رهبر الهی جامعه
۹	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	پیش‌بینی حکم و یا گروه حکمیت و داوری مرضی‌الطرفین
۱۰	گروه‌های مختلف در جامعه اسلامی	ایثار و فداکاری و کنار کشیدن از تعارض توسط جناح حق برای مصلحت بالاتر جامعه اسلامی

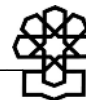
بخش پنجم - نهادهای قانونی مدیریت حل تعارض در میان نخبگان سیاسی جمهوری اسلامی ایران بر اساس قانون اساسی

بررسی‌ها نشان می‌دهد در جمهوری اسلامی ایران برخی نهادها و سازوکارهای کلان قانونی برای حل و فصل منازعات و مدیریت تعارض و کشمکش‌های پیش‌بینی شده است که مهمترین آنها عبارتند از:

۱. نهاد رهبری و ولایت فقیه،
۲. نهاد مجمع تشخیص مصلحت نظام،
۳. نهاد مجلس شورای اسلامی از ولایت تقنینی و قانونگذاری،
۴. شورای نگهبان قانون اساسی از طریق انطباق قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی با قانون اساسی و احکام شرع،
۵. رئیس‌جمهور به‌عنوان شخص دوم کشور در میان هیئت وزیران و دستگاه‌های متعلق به قوه مجریه،
۶. شورای عالی امنیت ملی.

۱-۵. نهاد رهبری و ولایت فقیه

بر اساس اصل یکصد و نهم قانون اساسی وظایف و اختیارات ولی فقیه در ۱۱ بند احصا شده است که بندهای «۷» و «۸» آن به حل اختلاف و حل معضلات و مسائل اساسی کشور اشارت دارد. در بند «۷» آمده است: حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه و در بند «۸» آمده است: حل معضلات

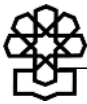

نظام که از طریق عادی قابل حل نیست از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام صورت پذیرد.^۱ امعان نظر در اقدامات عملی و تصمیمات اتخاذ شده در دوران تابناک رهبری و ولایت فقیه حضرت امام خمینی (ره) در دوران پرفرازونشیب پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی هشت ساله حاکی از موارد متعدد و گوناگونی از اختلافات در میان جناح‌های سیاسی مختلف و نخبگان سیاسی دولتی بوده است که ایشان با هوشمندی و حسن فراست با انصاف و عدالت به حل و فصل منازعات و مدیریت حل تعارض در میان آنان پرداختند و به شکل منطقی نوعی موازنه و توازن را در میان دو جناح سیاسی عمده معتقد به جمهوری اسلامی و قانون اساسی برقرار نمودند و در برخورد با منافقین و گروه‌های ضدانقلاب اسلامی پس از نصیحت‌های لازم زمانی که آنان دست به اقدامات توطئه‌آمیز و خشونت و ترور زدند قاطعانه با آنان برخورد نمودند. در دوران ولایت و رهبری آیت‌الله خامنه‌ای (دامت برکاته) نیز موارد شایان توجه از کارآمدی و اثربخشی ولایت فقیه در حل و فصل منازعات مشهود است که درخشان‌ترین آنها مدیریت هوشمندانه، حکمت‌آمیز و دایمانه ایشان در واقعه فتنه انتخابات دهمین دوره ریاست‌جمهوری در سال ۱۳۸۸ است که صبوری، پایداری و تشخیص به موقع و سریع ابعاد فتنه از سوی حضرت ایشان انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران را از خطر بسیار عظیم که هنوز ابعاد آن به درستی شناخته نشده است رهایی بخشید و ایشان با عمل متانت‌آمیز به آیات قرآن و سیره ائمه علیهم‌السلام اثربخشی و کارآمدی ولایت فقیه را بار دیگر به منصفه ظهور رسانید. بنابراین پیروی از ولایت فقیه و پذیرش حکمیت و داوری ایشان در موارد تعارض، سازوکاری متین برای حل تعارض است.

۲-۵. مجمع تشخیص مصلحت نظام

زمینه ابتدایی مصلحت در نظام قانونگذاری ایران تحت عنوان «ضرورت» شکل گرفت و ریشه‌های تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام به عنوان سازوکاری برای حل و فصل اختلافات در میان نخبگان تصمیم‌گیرنده کشور به اختلاف آرای نمایندگان مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان در سال ۱۳۶۰ بازگشت پیدا می‌کند و اولین بار به‌طور جدی در تاریخ ۱۳۶۰/۷/۲۱ با تصویب قانون اراضی شهری از سوی مجلس شورای اسلامی و ارجاع آن به شورای نگهبان طرح قانون اراضی شهری را مغایر با شرع دانست و آن را رد نمود در همین رابطه مجلس در تاریخ ۱۳۶۰/۷/۱۵ طی نامه‌ای به حضرت امام راحل (ره) در این خصوص کسب تکلیف نمود. امام در ۱۳۶۰/۷/۱۹ به آن نامه پاسخ داده و تشخیص ضرورت را به‌عهده اکثریت وکلای مجلس شورای اسلامی با تصریح به موقت بودن حکم واگذار نمودند و در همین روند نهایتاً در مورخ ۱۳۶۶/۱۱/۱۵ عده‌ای از نخبگان سیاسی ارشد

۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بندهای «۷» و «۸» اصل یکصد و دهم.

جمهوری اسلامی ایران که در میان آنان آیت‌الله موسوی اردبیلی، مقام معظم رهبری، آیت‌الله هاشمی رفسنجانی مشاهده می‌شود. از امام تقاضای مشخص نمودن مرجع و نهادی را برای تسریع در حل اختلافات و منازعات فی‌مابین مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان نمودند که امام امت در دوره فرمان تشکیل مجمع تشخیص مصلحت نظام را صادر کردند^۱ و در جریان بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۶۸، مجمع تشخیص مصلحت نظام جزء قانون اساسی قرار گرفت و قانون اساسی در اصول یکصدوده، یکصدویازده، یکصدودوازده و یکصدوهفتادوهفتم وظایف مجمع تشخیص مصلحت نظام را تبیین نموده است که مهمترین کارویژه آن حل‌وفصل تعارض در میان شورای نگهبان و مجلس شورای اسلامی و همچنین ارائه راهکار و مشاوره به ولی فقیه در موارد ارجاعی ازسوی رهبر معظم انقلاب اسلامی است.

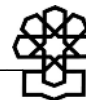
مقام معظم رهبری (دامت برکاته) پیرامون جایگاه مجمع تشخیص مصلحت نظام می‌فرمایند: مجمع تشخیص مصلحت یکی از نقاط قوت قانون اساسی است. آنچه این مجمع و اصل مربوط به آن را در قانون اساسی تضمین می‌کند عبارت از پویایی بن‌بست‌شکنی و گره‌گشایی از یک‌سو و ثبات سیاست‌های نظام ازسوی دیگر است که هر دو از نیازهای اساسی این کشور و نظام است. وقتی به این مجمع نگاه می‌کنیم هم در آنجایی که مشکلات میان شورای نگهبان و مجلس را حل می‌کند و هم آنجایی که معضلات را حل می‌کند، هم در موقعیت بسیار حساس و مهم تعیین عضو شورای رهبری دخالت می‌کند می‌بینیم در این بخش از قانون اساسی این معانی دیده شده است یعنی درواقع وسیله پویایی و تحرک دائمی و گیر نکردن نظام در بن‌بست‌ها و جاهایی است که به‌طور طبیعی سر راه هر نظامی پیش می‌آید، بنابراین دو بعد در مجمع تشخیص مصلحت وجود دارد که عبارت است از بن‌بست‌شکنی و گره‌گشایی و پویایی از یک طرف و تعیین و تثبیت سیاست‌ها و انضباط کلی نظام ازسوی دیگر، پس واقعاً مرکز بسیار مهم و حساس است.^۲

۳-۵. مجلس شورای اسلامی

طبق اصل یکصدوهفتادویکم الی یکصدوهفتادوسوم قانون اساسی، مجلس در عموم مسائل در حدود مقرر شده در قانون اساسی می‌تواند به وضع قانون بپردازد. از وظایف مهم مجلس شرح و تفسیر قوانینی عادی است که در این بعد مجلس نقش حل تعارض را ایفا می‌نماید به عبارت دقیق‌تر در مورد اختلاف در تفسیر قوانین عادی مرجع حل اختلاف مجلس شورای اسلامی است.

۱. رک. به ترابی، ۱۳۸۹، ص ۳۲۰.

۲. همان.

۴-۵. شورای نگهبان قانون اساسی

طبق اصل نودوسوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، مجلس شورای اسلامی بدون وجود شورای نگهبان اعتبار قانونی ندارد. مهمترین کارویژه شورای نگهبان تشخیص عدم مغایرت مصوبات مجلس با احکام اسلام و تشخیص عدم تعارض آن با قانون اساسی است و طبق اصل نودوہشتم تعیین قانون اساسی نیز از وظایف مهم شورای نگهبان است که با تصویب سه‌چهارم اعضا انجام می‌شود.

۵-۵. رئیس‌جمهور

رئیس‌جمهور پس از مقام رهبری عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسئولیت اجرای قانون اساسی و ریاست قوه مجریه را جز در اموری که مستقیماً به رهبری مربوط می‌شود عهده‌دار است. رئیس‌جمهور به‌عنوان ریاست قوه مجریه در مقام عمل صلاحیت و توانایی حل تعارض در میان هیئت وزیران و نیروهای تحت امر خودش در قوه مجریه را دارا می‌باشد.

۶-۵. شورای عالی امنیت ملی

براساس اصل یکصدوہفتادوشش قانون اساسی، شورای عالی امنیت ملی به‌منظور تأمین منافع ملی و پاسداری از انقلاب اسلامی و تمامیت ارضی و حاکمیت ملی به ریاست رئیس‌جمهور با وظایف زیر تشکیل می‌شود:

۱. تعیین سیاست‌های دفاعی - امنیتی کشور محدوده سیاست‌های کلی تعیین شده از سوی رهبری،
 ۲. هماهنگ نمودن فعالیت‌های سیاسی، اطلاعاتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ارتباط با تدابیر کلی دفاعی - امنیتی،
 ۳. بهره‌گیری از امکانات مادی و معنوی کشور برای مقابله با تهدیدهای داخلی و خارجی.
- شورای عالی امنیت ملی به‌مثابه عالی‌ترین نهاد و سازمان در حوزه مسائل امنیتی - دفاعی نقش مدیریت حل تعارض در عرصه مسائل نظامی و امنیتی را ایفا می‌کند.

جدول ۲. مراجع و چگونگی حل تعارض بر مبنای قانون اساسی

ردیف	نوع تعارض	مرجع حل تعارض	چگونگی حل تعارض
۱	قوای مقننه، قضائیه، مجریه، مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای نگهبان	ولی فقیه و نهاد رهبری	داوری فردی - ارجاع به گروه داوری - ارجاع به مجمع تشخیص مصلحت نظام
۲	قوه مقننه، قوه مجریه	شورای نگهبان	تفسیر و رأی کارشناسی شورای نگهبان
۳	وزارتخانه‌ها و سازمان‌های زیرمجموعه قوه مجریه	رئیس‌جمهور	داوری فردی - ارجاع به گروه داوری
۴	قوه مقننه، شورای نگهبان	مجمع تشخیص مصلحت نظام	داوری و کارشناسی مجمع تشخیص مصلحت نظام
۵	قوه مقننه، مجریه و شورای نگهبان	مجمع تشخیص مصلحت نظام	—
۶	نهادهای سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی	شورای عالی امنیت ملی	داوری و کارشناسی شورای عالی امنیت ملی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با امعان‌نظر در مواردی که در بخش‌های قبلی مورد بررسی و کاوش قرار گرفت جمع‌بندی و نتایج زیر به‌دست می‌آید:

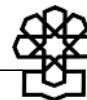
۱. افراط و زیاده‌روی در اختلافات و تعارض‌های مخرب و تبدیل شدن منازعات و کشمکش‌ها به یک خرده‌فرهنگ سیاسی در میان نخبگان و خواص سیاسی کشور در بسیاری موارد زمینه‌ساز پیدایش بحران‌های خطرناک برای کشور و موجب زوال و تضعیف شوکت و اقتدار جمهوری اسلامی ایران است.

۲. تعارض‌ها و کشمکش‌های مخرب در میان جناح‌های سیاسی و قوای مختلف دولت ریشه در برداشت‌ها و تفاسیر مختلف از قانون و حوزه اقتدارات مربوطه و در آموزه‌های قرآنی ریشه در سرکشی و لجبازی و بعضاً تکبر و خودخواهی، دنیاطلبی، جهالت و نادانی، افراط و تفریط، حسادت، نفاق و دورویی و گناه و نافرمانی از خدا و پیامبرش دارد.

۳. نفاق و دورویی یکی از مهمترین عوامل پیدایش اختلافات و تعارضات مخرب بوده و در قرآن به‌شدت از آن نهی شده است از مهمترین نتایج نفاق پیدایش فتنه‌های بزرگ است که با بصیرت و آگاهی عمیق باید از آن پیشگیری به‌عمل آورد.

۴. برای حل تعارض روش‌ها و فنون شایان توجهی در آموزه‌های قرآنی و اسلامی وجود دارد که متناسب با موضوع اختلاف و تعارض قابل بهره‌گیری است.

۵. یکی از سازوکارهای ارزشمند و حکیمانه در عرصه حل تعارض سازوکار اصلاح ذات‌البین

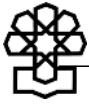
است که کاربرد و بهره‌گیری از آن مختص و ویژه جامعه اسلامی است و اصلاح ذات‌البین زمانی استفاده می‌شود که تعارض و اختلاف در میان دو گروه از مسلمانان یا مؤمنان پدید آید. تأکید قرآن و سیره ائمه (ع) بر این است که به‌جای شعله‌ور ساختن حقد و کینه و دامن زدن به اختلافات و تعارض، شایسته است در میان گروه‌های متعارض مسلمان و مؤمن صلح و آشتی برقرار شود.

۶. حل تعارض نیازمند مدیریت حکیمانه و عقلانی است و قرآن کریم و سیره درخشان پیامبر اکرم (ص) و حضرات ائمه معصومین علیهم السلام مشحون از مصادیق گوناگون مدیریت حل تعارض در عالی‌ترین شکل حکمت و عقلانیت است.

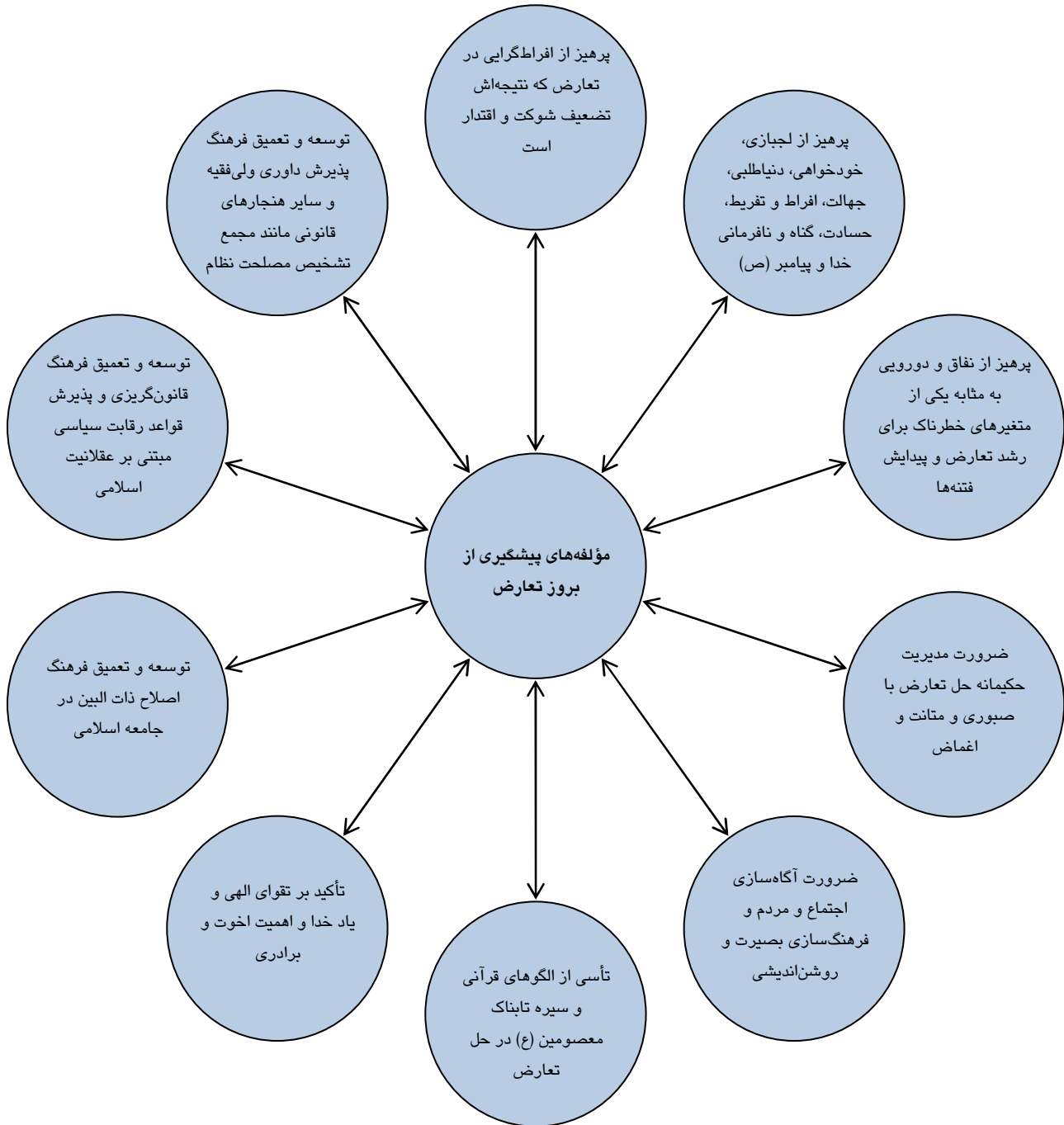
۷. الگوگیری از پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) و اعتقاد قلبی و عملی به سیره تابناک آنان توسط نخبگان و مسئولان و مدیران و پاسخگو بودن در برابر قانون و مردم که اهمیت حیاتی دارد.

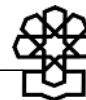
۸. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران سازوکارهای مناسب و کاربردی برای حل تعارض در میان قوای مختلف پیش‌بینی شده است که مهمترین آنها محوریت نهاد رهبری و ولایت فقیه، مجمع تشخیص مصلحت نظام، شورای نگهبان و ریاست جمهوری و شورای عالی امنیت ملی است که در این میان نهاد ولایت فقیه عالی‌ترین رکن و مرجع حل تعارض در فرآیند مدیریت حل تعارض به‌شمار می‌رود.

۹. اصل قانون‌گرایی و تمکین به چارچوب‌ها و قواعد قانونی، پذیرش قواعد و اصول رقابت سیاسی عقلانی، توجه عمیق قلبی به خدا و رعایت تقوی الهی، صبر و پایداری برای مراقبت از وحدت و همدلی و برادری و پرهیز از دنیاطلبی و... از اصول مهم پیشگیری از دودستگی، شکاف، تفرقه و تعارض‌های مخرب محسوب می‌شود.

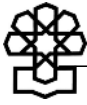
نمودار ۳. مؤلفه‌های پیشگیری از بروز تعارض

منابع و مأخذ

۱. آل یاسین شیخ راضی. صلح امام حسن (ع): پرشکوه‌ترین نرمش قهرمانانه تاریخ، ترجمه: آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، چاپ ششم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.
۲. ارسطا، محمدجواد. تشخیص مصلحت نظام از دیدگاه فقهی و حقوقی، تهران، انتشارات کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۱.
۳. امام خمینی، روح‌الله. صحیفه نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۰.
۴. امام خمینی، روح‌الله. شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۷.
۵. امام خمینی، روح‌الله. وصیتنامه الهی - سیاسی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۶. پترس جیمز. چگونه مذاکره‌کننده بهتری باشیم. ترجمه: مسعود کیمیایی و ابراهیم شیراسدی، تهران، انتشارات همشهری، ۱۳۸۲.
۷. ترابی، یوسف. اجماع‌نظر نخبگان سیاسی و توسعه در جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.
۸. خامنه‌ای، آیت‌الله سیدعلی، بیانات ۱۳۸۹/۵/۲۹، پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری.
۹. خامنه‌ای، آیت‌الله سیدعلی، شعاعی از نیراعظم (ص)، تهران، انتشارات سروش، چاپ سوم، ۱۳۸۵.
۱۰. درخشه، جلال. مواضع سیاسی حضرت علی (ع) در قبال مخالفین، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸.
۱۱. رازی، ابوالفتح. تفسیر روض‌الجنان، کتابفروشی اسلامی، ۱۳۵۲.
۱۲. رضائیان، علی. مدیریت تعارض و مذاکره، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۲.
۱۳. رسولی‌محلّاتی، سیدهاشم. زندگانی پیامبر اکرم (ص)، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، ۱۳۵۶.
۱۴. زاهدی، شمس‌السادات. بررسی تطبیقی سبک‌های مذاکره در جهان. فصلنامه مطالعات مدیریت، دانشکده حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۸.
۱۵. سنگه، پیتر. پنجمین فرمان، ترجمه کمال هدایت و محمد روشن، تهران، انتشارات سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۷۷.
۱۶. شهیدی، سیدجعفر. شرح نهج‌البلاغه حضرت علی (ع)، تهران، انتشارات علمی - فرهنگی، ۱۳۸۷.
۱۷. شهیدی، سیدجعفر. تاریخ تحلیلی اسلام، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۳.
۱۸. شیخ مفید، (بی‌تا). الارشاد، ترجمه سیدهاشم رسولی‌محلّاتی، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، ۱۳۶۳.
۱۹. طباطبایی، محمدحسین. تفسیر المیزان، ج ۲.
۲۰. طبرسی، فضل‌بن‌حسن. تفسیر مجمع‌البیان، انتشارات دارالاحیاء التراث العربی، ۱۳۷۹ هـ. ق.
۲۱. عاملی‌جعفر، مرتضی. زندگانی سیاسی امام رضا (ع)، ترجمه: دفتر انتشارات اسلامی، نشر گستر جهانی امام رضا (ع)، ۱۳۶۵.
۲۲. فخر رازی، محمدبن‌عمر. تفسیر کبیر (مفاتیح‌الغیب)، ترجمه علی‌اصغر حلبی، ج ۹، تهران، ۱۳۸۳.
۲۳. فیض کاشانی، ملامحسن. شرح نهج‌البلاغه، انتشارات پیام حق، ۱۳۷۸.
۲۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. اداره کل تألیف قوانین و مقررات ریاست‌جمهوری، ۱۳۸۰.
۲۵. مجلسی، محمدباقر. بحارالانوار ج ۳۶، تهران، انتشارات مکتبه‌الاسلامیه، ۱۳۹۸ هـ. ق.

۲۶. مطهری، مرتضی. سیری در سیره ائمه اطهار (ع)، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۸۴.
۲۷. مطهری، مرتضی. اسلام و مقتضیات زمان، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۴.
۲۸. محمدی‌ری‌شهری، محمد. میزان‌الحکمه، قم: انتشارات دارالحدیث، ۱۳۷۰.
۲۹. منصورنژاد، محمد. رویکردی دینی به مسئله وحدت و همگرایی، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، ۱۳۸۷.
۳۰. نبوی، سیدعباس. اصلاح ذات‌البین در فرهنگ دینی - فصلنامه حوزه شماره (۱۰۱-۱۰۲)، ۱۳۷۹.
۳۱. وطن‌دوست، رضا. وحدت و همگرایی در اندیشه اسلامی: مشهد، انتشارات دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۸.
32. Schermerhorn, John. R, and Others. Core Concepts of Management, 2004.

شماره مسلسل: ۱۰۷۳۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: الگوهای مدیریت حل تعارض در جمهوری اسلامی ایران (با تأکید بر قرآن و سیره معصومین)

نام دفتر: مطالعات سیاسی

تهیه و تدوین: یوسف ترابی

ناظر علمی: ناصر جمالزاده

متقاضی: معاونت پژوهشی

سرویراستار: حسین صدری‌نیا

واژه‌های کلیدی:

۱. تعارض

۲. مدیریت

۳. الگوها و فنون حل تعارض

۴. مدیریت تعارض

تاریخ انتشار: ۱۳۹۰/۱/۱۶